КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 7-8.

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

ЛИПЕНЬ СЕРПЕНЬ 1933

CO-OPERATIVE REPUBLIK

UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND

РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ

ПРОТИ ХВИЛЬ І БУРУНІВ.

Хоч як не організуються ворожі сили проти нас, то ми, кооператори, не дамо себе збити з нашого шляху. Ми виписали на нашому прапорі: честь праці і оборону плоду власної праці кожної людини, деб вона не працювала, — на селі чи в місті, фізично чи умово.

Цей ідеал такий захоплюючий, що ніяка сила зорганізованих почитателів з и с к у не в силі йому протиділати на довшу мету.

І тому й українська кооперація приєднується до голосу Міжнародного Кооперативного Союзу, який пропонує кооператорам всього світу ось таку резолюцію на 1. липня 1933, у свято 11-го М і ж н а р о д н ь о г о Д н я К о о п е р а ц і ї:

„Ми вітаємо щиро й по братньому всіх кооператорів світу, які сьогодня, одушевлені спільним ідеалом, під райдужним семибарвним прапором величають перемогу кооперативної думки і поступ цивілізації;

„Ми ще раз даємо вислів нашій твердій рішучости, з якою будемо обстоювати д о б р о в і л ь н и й і н е з а л е ж н и й характер кооперативного руху, де-б це не було, та боротися за її абсолютну свободу в роботі і управлінні;

„Висказуємо свою віру в те, що система господарського співробітництва, яку ми здійснюємо, це є одинокий реальний шлях до підірвання в цілому світі приватних підприємств, що працюють для зиску;

„Ми бачимо майбутню перемогу зорганізованих споживачів над безчисленними противниками, появу яких викликали успіхи кооперації.

„Закликаємо кооператорів усього світу обєднатися в солідарній, сильній і загальній маніфестації в користь мира, свободи і справедливости, як одиноких здорових підвалин для розбудови правдивої цивілізації“.

О д н а к, до того маніфесту Міжнар. Кооперативного Аліянсу, ми маємо деякі п о п р а в к и, які нам диктує наша українська дійсність:

П е р ш е: Кооперація гуртує й обороняє не тільки с п о ж и в а ч і в, а й міліони трудових п р о д у ц е н т і в, обороняючи їх трудові зарібки, а не капіталістичні зиски. Чи довго ще буде в Міжнар. Кооп. Світі покутувати одностороннє споживацьке наставлення?

Д р у г е: Кооператорам недержавних національностей нічого ставати апостолами м и р у за всяку ціну. Бо мир — означає стабілізацію не одного покривдження, якщо ці кривди не будуть направлені мирним шляхом.

А АҐІТПРОП РАБОТАЕТ...

„По Цукротресту плянтації старих бурячищ, що є розплідником шкідника — бурякової свинки — обкопано лише на 25%, засіви цього року — на 50%. Відповідно по Бурякотракторцентру на 20% і 30%,

по Зернотрактороцентру — 10% і 64%, а по Скотоводтресту навіть не має відомостей, що зробили в цій справі радгоспи.

„З 31.000 га засівів цукрових буряків, пораженних по Харківській області шкідником, збір переведено лише на площі 11.000 — зібрано 22 тони. Скільки працює колгоспників, робітників радгоспів і одноосібників над збиранням жуків, жадна з цих організацій і обласний штаб не знають. У наслідок такої роботи в області вже загинуло близько 600 га буряків.

„Директора молотовського бурякорадгоспу Мокінчука І.С. за злочинну недбалість і невміння організувати догляд худоби, в наслідок чого від 1. січня до 10. квітня ц. р. в радгоспі загинуло 28% коней, 40% волів, що чимало позначилося на проведенні весняної сівби в радгоспі, — зняти з роботи і віддати до суду... Директора Новогребельського бурякорадгоспу тов. Коваля К. Л. за незабезпеченість підготовки тягла до сівби при наявності корму і за те, що він призвів його до катастрофічного стану (на 23. квітня ц. р. придатних до роботи коней було 19·4%, від 1. І до 1. IV ц. р. загинуло коней 10%, загинуло й дорізано 34·1% волів) — зняти з роботи й віддати до суду".

„Бюро міськпарткому города Сталіного висловило догану цілій низці управителів камінвугільних шахт за всякі недбальства... До 21. травня на селянських ґрунтах Дніпропетровщини обсіяно всього 87% пляннової площі, в тім колгоспи обсіяли 90·7%, а одноосібники всього 65·1 %".

І так далі.

Це все відомости з одного числа харківського часопису „Комуніст", взяті прихапцем, що попало, бо є там таких історій ще много більше.

Правда, трапляються попри такі ще й відомости протилежної натури, про успіхи деяких колгоспів у сівбі, деяких промислових станиць у наладнанню їх праці, але тих значно менше. Тон сучасній совітській пресі надають власне алярми з приводу всяких „недотягнень", „уповільнень темпів", „злочинних занедбань", „саботажів" і взагалі „хвостизму".

А одночасно сюди до нас попадають приватні листи від осіб, що мають тут своїх близьких. Листи, яких пару нам самим доводилося читати — всі на одну нуту: поможіть ради Бога, пришліть харчів, гинемо без хліба...

— Хліба, хліба, хліба! В один голос всі.

І одночасно з тим криком розпуки виголоднілих мас та першими жахливими вістками про людоїдство на „медом і молоком текучій Україні" — ллється тут, по цей бік Збруча, агітаційна газетна злива, що за юдин гріш прославляє цей режім непочитальних економічних і соціяльних експериментів, що довели країну до такого жаху!

„Хай згинуть всі люди, аби лиш моя „idée fixe" поставила на свойому"!

НАДЗВИЧАЙНА КОНФЕРЕНЦІЯ МІЖНАР. КООП. СОЮЗУ В БАЗЕЛІ.

Хоч, як відомо, Міжнар. Кооп. Союз з огляду на тяжкі часи, рішив був не відбувати цього року чергового Міжнародного Кооп. Конгресу, то однак збіг надзвичайних обставин, з окрема загрожене

положення кооперації в Німеччині і скликання всесвітньої господарської конференції заставили Союз скликати суроґат конгресу: міжнародню кооп. конференцію, на котру кожна країна мала право вислати по кількох делєгатів. Після ключа членства поїхав на цю нараду теж представник РСУК, дир. О. Луцький.

Дня 17. червня ц. р. дир. О. Луцький інформував запрошений гурт кооп. робітників про перебіг конференції, яка відбулася в Базелі у Швайцарії.

Конференція відбувалася 8. і 9. червня. Її програма обіймала дві точки: „Сучасне положення кооп. руху по окремих краях“, та „Міжнародній кооп. рух і світова господ. конференція“. Президіював д. Вайно Таннер. Присутні були делєгати зі 16 держав.

Генеральний секретар Союзу п. Г. У. Мей предложив реферат до першої точки, зложений на основі відповідей на анкетний лист, що його розіслав Союз до всіх своїх членів. Одначе ще перед цим рефератом вивязалася кількагодинна формальна дебата над питанням, чи в конференції можуть брати участь з повними членськими правами представники німецької кооперації — по тім всім, що зайшло в Німеччині і коли нім. кооперація підпала під примусовий заряд партії націон. соціялістів. Німецька кооперація втратила свою автономію, себто перестала бути чистим типом кооперації. По дуже бурхливих дебатах вирішено залишити нім. кооператорів на конференції, а саму справу їх членства в Союзі розглядати пізніше окремо.

По дискусії над першим рефератом принято резолюцію такого змісту:

На вступі ствερджується захитання існуючої господарської і політичної системи, суперечність між бідністю і надміром всяких товарів, як рівнож зріст воєнних настроїв посеред міродайних кругів і в пресі. Далі закликається кооператорів цілого світу, щоби вони не занедбували нічого для слідуючих цілей:

1. щоби обороняти добровільний і автономний характер кооперативного руху та єдність його міжнародньої організації;
2. щоби підпирати мир і господарську відбудову світа;
3. щоби підпирати себе взаємно матеріяльно і морально;
4. щоби перевести інтензивну пропаґанду;
5. щоби кожний громадянин мав повну вільність пристати до руху;
6. щоби організувати ті ділянки міжнародньої торгівлі і промислу, які надаються для добровільної кооперативної організації.

Про постуляти кооперації до світової господарської конференції реферував заступник голови МКС п. Д. Поассон, який предложив свої тези та резолюції. Вони викликали оживлену дебату, як що до змісту, так що до форми. Головним „каменем преткновенія“ була справа: як має прийти до стабілізації світових господ. відносин? Чи через обовязковий поворот всіх державних валют до золотового паритету чи якось інакше? Як належить розуміти тезу про „справедливі ціни“? і т. п. В результаті комісія виробила дещо змінені тези резолюції, які й ухвалено. Головні думки резолюції такі:

Міжнародня господ. конференція повинна висловитися за стабілізацією валютових відносин;

за знесенням митних барієр, якіб дали волю міжнародньому обмінові товарів;

за такими кроками, якіб привели до підвищення цін на сирівці, в тім числі й на всі рільні продукти; мірилом справедливої ціни має бути оплатність продукції.

На жаль поминено дуже важну господарську справу: обмеження видатків на збросння, які є сьогодня чи не найбільшою економічною болячкою світа. Також не зашкодилоб, — якби Союз використав таку рідку нагоду для голосного, прилюдного протесту проти тих насильств над свободою кооперативного руху, які вже починають входити в норму і можуть довести до цілковитої ліквідації кооперативного руху в Европі, якщо кооперація не здобудеться на мужній голос спротиву.

Але можливо, що самі делєгати з Німеччини своєю не мужньою поведінкою відняли в конференції охоту дуже анґажуватися в їх обороні...

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ЦЕНРОСОЮЗУ.

Дня 10. червня делєгати наших Окружних Кооп. Союзів обговорювали річне звідомлення своєї торговельної централі. Звідомлення появилося друком, як і минулого року, чим Центросоюз улекшує загалові інформацію про свою діяльність. Очевидно ніхто серед нинішних часів, та в такім суто-аграрнім середовищі, як те, де працює львівський Центросоюз — не сподівався дуже блискучих цифрових вислідів. Обороти з членами впали сильно, на 36·5% (з 5,486.305 зл. на 3,480.934 зл.) у споживчому відділі і в такомуж приблизно відношенні зменшилися операції сільсько-господарського збуту і постачання.

Такий одначе загальний підсумок не все дає ясний образ розвитку окремих ділянок діяльности, бо прим. ділянка збуту яєць зробила в останньому році навіть великий крок вперед. Навіть вивіз за границю піднісся, мимо всіх відомих труднощів і стремлінь до господ. самовистарчальности за кордонами (зріст на 56½ %), при тім здобуто вступ на ринки Англії й Італії, та закріплено позиції на французькому ринку, оскільки на це дозволяє привозовий контингент.

Окрім своєї ролі як краєвої централі, Ц. С. сповняє ще ролю окружного союзу для прильвівського району (3 працівників-інструкторів). Цей відділ виявив велику активність, удержуючи ще й аґронома.

Продукційний відділ Ц. С. розвивається на причуд гарно; мимо величезного спаду оборотів споживчими товарами, фабрика мила Ц. С. має зріст продукції на 2·3%. На загальну суму всіх надвишок (в рахунку надвишок і страт Ц. С.) — яка виносила 288.055 зл., чистий дохід з самої фабрики мила виносив 96.815 зл., а з навивальні ниток 6.832 зл. (фабрика батерій є тільки в початках і принесла покищо видатки на суму 811 зл.).

Хтоб судив про стан Ц. С. тільки після його білянсових вислідних (6.388 зл. надвишки), той очевидно — при кількаміліоновому загальному обороті — мусівби мати дещо однобічну уяву про стан справи. В дійсности-ж треба брати справу не так формалістично, а увійти глибше в цілу машинерію роботи Ц. С. та його підбудови. Є фактом, що процес наростання замороження капіталів в боргах, який досі загрожував підбудові Ц. С. — і досі обтяжував білянс Ц. С. — вже спинено, а це найважніше з усього.

Скрізь чується віра в свої сили і бажання не робити більше тих помилок, які були зроблені. Першим кроком мусить бути урухомлення капіталів, заморожених в боргах окружних союзів.

„ДОБРОВІЛЬНА" ПЕРЕОРҐАНІЗАЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Напір урядової диктатури таки врешті переміг опір кооперації в Німеччині, яка відстоювала свою самоуправу. Найлекше пішло діло в задовженій сільсько-господарській кооперації.

Тяжче ішло зі споживчою. Однак нарешті на спільному засіданні Управи і Ради Центрального Союзу Спож. Кооперації 24. травня ухвалено скликати на 25. червня до Гамбурга надзвичайний кооп. зїзд (заг. збір). На порядку деннім поставлено зміну статуту союзу та перевибори виконавчих органів. Здається, що анальоґічно як це сталося у професійному русі, прийде до злуки в одному союзі всеї споживчої кооперації Німеччини (досі були два більші осередки). Аж до того часу рішено обєднати в одних руках управу організаційно-ревізійної централі і гуртівні (обі централі є в Гамбурзі).

Тимчасову управу доручено п. Клєпціґові. Як відомо, він і досі був в проводі Союза; з приходом до влади партії Гітлєра пішов на капітуляцію перед партією, головно через страшенний натиск урядових кругів на громадянство, щоби масово виповідало щадничі вкладки, ульоковані в спож. кооперативах. Але над діяльністю п. Клєпціґа буде сторожити державно-партійний комісар п. Граль.

ПАН ЄННЕР АҐІТУЄ...

17. червня відбувався у Львові „Зїзд господарських і суспільних діячів Б. Б. В. Р." (урядової ґрупи) з терену південно-східних воєвідств (Галичини). Зїзд відбувався в домівці промислово-торговельної палати; патронував йому сенатор Лєвенверц, головний реферат мав президент Торговельно-Промислової Палати п. Шарскі (призвище на „скі" не закриє правдивої ідеольоґії того експонента тутешнього купецтва!). Далі реферували пп. Шаєр, Пфау, Вахтель — а на додаток про „туристику", про залізниці, кооперацію і ще дещо кілька призвищ з польських урядових кругів.

Значить „економічний зїзд Б. Б." фактично був маніфестацією думок і бажань галицького купецтва і промисловців і так треба його приймати.

Супроти того не здивує нас, що реферат про кооперативний рух в Галичині дістав представник „Związku Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych" — обєднання, яке опирається майже виключно на купецтві — отже на тім елєменті, проти якого кооперація в першій мірі звертає своє вістря. І не дивниця, що п. Єннер намагався „бути в тоні" і на поминув нагоди, щоби по старому звичаю не вилляти з переповненого горечю купецького серця пару слів отрути й тенденційного політичного освітлення на адресу тої кооперації, яка найбільше загрожує приватному купецтву на терені діяння львівської торговельної палати.. Пан Єннер так „обєктивно" висловлюється про українську кооперацію у зїздовім числі „Слова Польського"):

„Голосна українська кооперація, організована після згори обдуманого пляну, і являючася не лише господарсько-суспільною організацією, а й визначно націоналістичною" і т. д.

„...На спеціяльну увагу (sic!) заслуговує темпо розвитку української кооперації, яка ділає методами цілком своєрідними, що є недоступні для польських організацій".

Що треба розуміти під тими езопівськими фразами — і ми це добре знаємо і пан референт. Але саме це й ставить цілу тираду у належне світло і звільнює нас від обовязку збивання його інвектив.

Драбинястим по галицькій волості.

Враження з поїздок кооп. пропагандистки.

„Не всім однакова судилась в світі доля.
„Кому шуміть, кому поклони бить,
„На все, на все є божа воля!
„Усім під Богом треба жить...“
[Зі шкільної читанки].

I.

В той час, коли одні брали участь в міжнародніх конференціях за границею, виголошували виклади в блискучих салях льондонського парляменту, другі мчались поспішним поїздом по Европі, мені судила доля служити тій же справі, мандруючи по селах рідного Поділля, Покуття й Волині.

Від села до села, звичайно драбинястим возом, рідше саньми, побувала я в минулому році в 83 місцевостях на кооперативних зборах, святах, анкетах, ведучи пропаганду за приєднання жінок до кооперації а в слід за тим до поширення українського виробництва, яке залежить в першу чергу від свідомости жинкі-газдині.

По моїх записках, вписалося на згаданих анкетах 2155 осіб в члени української кооперативної родини.

Оскільки наслідком моєї пропаганди зросло зужиття кооперативного виробництва, пр. мила Ц. С., — не смію підраховувати, бо цей зріст по принятих нормах мусить бути записаний на інший рахунок.

В свойому описі не наводитиму імен людей, ані назв місцевостей, бо досвід учить, що й живі радо користуються привілеєм мертвих, вимагаючи, щоб і про них теж можна було говорити лише: або добре або нічого.

Та на жаль, не все є за що гладити по головці. Отож краще не називати нікого. Нехай ніхто не буде гнівний, тай не пише спростовань, бо від них редакції лиш клопоту досить.

Сповняючи доручення РСУК, виїхала я на анкети в околицю Г., де колись працювала, як секретарка філії Сільського Господаря. Було це з кінцем лютня. Зима з цілою силою сніговиці питала: чи вбутий?

Приїхавши до стації Г. зелізницею, сідаю на сани, що їх прислали по мене з Б. — Поганяч сам начальник громади, що особисто цікавиться справами кооперативи, не зважаючи на свій урядовий пост.

Сніговиця, якої не було через цілу зиму. Світа Божого не видати. Коні самі мусять держати дорогу. На добавок стрінули ми на дорозі авто, яке що раз стрягло в снігу: подасться для розгону взад, підіде трохи й опять застрягло. Виминути ніяк, бо довкола снігові насипи. Конята стають дуба, дорога продовжується. Добилися так до сусіднього села, де на наше вдовілля авто скрутило в бік і дорога перед нами вільна. Знана мені перед 10 літами околиця змінилася дещо. На розпарцельованих двірських ланах розсілися кольоністи, забираючи нашому селу споконвічні варстати праці, збільшуючи його нужду. І ще одна, але вже приємна новість, це щепи з заведення А. Терпиляка, що ними обсаджено дороги по обидвох сторонах.

Заїхали ми перед хату, на якій попри урядовий найшлося місце також для українського напису „начальник громади“.

Війтиха моторна молодиця просить у хату. За хвилю я вже в приязні з цілою громадкою дітей хатніх і сусідських.

Від них довідуюся, що як мами приносять мило з кооперативи то на ньому написано „Центросоюз", а як з міста — то мило з козою.

Йдемо на анкету. Просторий барак, перебудований в повоєнних роках на церкву, виповнився людьми. Сидячі місця заняли жінки. Знайома я з ними з воєнних часів, коли то канцелярія філії С. Г. в Г. несла поміч всім дооколичним селам, виготовляючи безінтересовно всякі письма до переписки з полоненими включно.

Вибравши провід зборів, розпочали ми анкету, як довірочну нараду. Всі приявні мали поіменні запрошення. Після мого реферату місцева поліція замкнула оба входи на салю, а командант увійшов, грізно питаючи: „co tu jest?"

Слідує вияснення, на якій основі відбувається анкета без дозволу влади. Відтак йде провірка запрошень. Жінки змішані, приблідлі. Врешті звертається постерунковий до мене, чи я знаю всіх зібраних поіменно.

— На це є призидія зборів! — відказую.

— Tu niema żadnej prezydiji! — твердить постеурнковий. І доперва при помочі протоколу нарад зуміли ми його про це переконати.

— A pani ma zaproszenie? — питає мене наприкінці.

— Маю! Тай ще яке довге!.. — кажу і подаю постерунковому лист.

— „Bez żadnych kpin! — гремить урядово.

— „Я не кплю, лиш стверджую, що запрошення дуже довге.

Постерунковий читає запрошення, а сам сердиться:

— „Ta to trzebaby godzinę czytać!

— „Ну, а ви казали, що я кплю кажучи, що запрошення таке довге.

На столі лежали приготовані членські заяви.

— A to co?

— „Членські деклярації.

— „Co za deklaracje?

І опять читання блянкетів заяв, довге, довге силябізування.

Час уходить. Просимо, щоб один примірник заяви взяли зі собою. Потім поліція відходить, а ми продовжуємо наради.

Саля оживлена, очі світять запалом. Не треба було богато слів. Жінки переконані, що кооперація немила річ противникам працюючого люду—громадно вписуються в члени кооперативи. Записалося 52.

Сани ждали вже. Пращаюся, бо і так припізнилася. А в З. жде мене ще друга анкета.

Мороз тисне. Дві годині їзди і я в читальняній салі в З. Опять між знайомими, з якими перебула час світової війни та пережила короткий сон волі.

Сердечне стиснення мозолистих рук, що під моїм проводом розброювали австрійські війська в Г. та завішували рідні прапори на будинках княжого города.

В такому довкіллю ніколи не відчувається умучення. Слова самі тиснуться на уста, думка бистро працює.

Прикро почути, що кооператива тут ледви животіє, що молоко зі села йде поза свою молочарню. Розбалакуюся з господинями. Стараюся дійти причини лиха.

Місцеві кооперативи нарікають, що їх підміську кооперативну крамницю конкурує детайлька складниці ПСК.

Слідуючої днини провірюю ціни і дійсно переконуюся, що кооператива при найнищім обтяженню товарів все таки не може продавати їх по таких цінах, як складниця ПСК в Г. Але заки найшла я цю кооперативну крамницю...

Таки попід поріг перейшла, а не додумалася, що це кооператива.

Краски крамничної вивіски збаламутили мене. Привикла бачити жовтий напис на синьому полі, не додумалася, що він може бути також іншої краски.

Питаю про причину. Впевняють мене, що „не можна жовтосинього".

— „Якто не можна?

— А так, що ми їздили до староства питатися...

* * *

Пішла я поглянути по Г. — Зайшла до складниці ПСК., до Р. Молочарні.

В складниці брудна мидниця, обридлива сплювачка кпили собі зі санітарних заряджень.

А павутиння, що звисало зі стелі, загрожувало життю службовиків. Ще могли замотатися в нього й обвиснути.

Немило вразило мене теж, що службовики працювали в молочарні без білих фартухів.

Прикро бачити хиби там, де хотілосяб видіти все як найкраще і найліпше ведене.

Вечером анкета в П. — Село знищене до щенту воєнними подіями. Відбудувалося сяк-так, але Народний дім здвигнуло величавий.

Понищене внутрішнє уладження салі, розвалена піч свідчать про страшні переживання в осени 1930 р. І тут витаюсь зі старими знайомими, яким приємно, що тямлю їх назвиська, хоч від 1919 р. не бачила їх.

„В нас кооперативні діла добре підуть, але ми хочемо прогнати найтяжчого ворога села: темноту жінки" — кажуть мені місцеві кооператори. — Заохотіть жінок до організації, до освіти, до праці в читальні. Бо темна жінка не виховає добре дітей, а нам треба нових свідомих кооперативних робітників.

Йду на стрічу їх побажанню. А розбалакавшися з жінками про дітей, не стямилися ми, як зближилася північ. Забулося, що саля неопалена, а мороз не жартував.

Ніччю вертала я до З. — Місячна ніч, зоряне небо давали змогу розглядатися по знайомих місцях, де пережилося трівожні дні не одного бою в часі всесвітньої війни.

Коні мчать стрілою. Нараз якась наспа і я зарилася в сніг немов у перину. Погонич перепрошує за пригоду, а мені чогось так приємно струшувати зі себе сніг, як колись в дитячих літах.

Прикро добуватися до чиєсь хати серед ночі. От і мені теж не була мила річ, що мусіла непокоїти свою куму, в якої прийшлося ночувати. Але щож, мусіли бути вибачні.

Слідуючої днини їду до Б.

Санчата, клаптик соломи, сухоребра коняка. Вйо!

Переїхали Дністер тай прямуємо на північ. А вітер бє прямо в вічі. — Б. до війни — кацапське село, якому термін „український" був прямо ненависний. А нині там робота йде. Попри кооперативу й чи-

тальню працює в селі кружок С. Українок з 86 членами. Уладили недавно куховарський, а тепер підготовлюють трикотарський курс. Приємно почути, що відпоручниці філії С.У. з Р. готові селові помогти в кожний час. Приїздять не лиш на збори, але також.. з відчитами, хоч до Р. кілька миль дороги.

Анкета — кооперативна, але її скликує кружок С. У. Мені, як кооперативній референтці зі Союза, приємно бачити таку карність кружка С. У. Лиш біда, що кружок не має власної домівки, а власничка хати що її винаймає читальня, не дуже рада, що турбують її на будному дні. Але остаточно вдобрухалася, а під кінець нарад вже була зовсім добре до нас настроєна. В часі балачки жінки дуже остро осуджували борги в кооперативній крамниці.

— „Назичуть грошей, привезуть краму, роздадуть на борг, тай знову нічого нема. А потім зрахують і виходить манко. Певно, що манко мусить бути! Або з милом; читаємо в газеті: переть лиш Центросоюзом! Ми до кооперативи, а крамар тиць нам Шіхта. Сваримося, а він: справник таке привіз.

Я до справника, а справник: „В Союзі таке дали". І виведи тут край.

Таке саме чула я і в інших селах.

Не знаю, як вийти з цього блудного колеса, бо з досвіду знаю, що в Союзі до того додалиб:

„Таж ми з Ц. С. беремо".

Мовчки слухаю, як господині розбалакують дальше:

„А від тепер: склепар мені Шіхта, а я йому ним в голову".

Склепар борониться, що прецінь не його в тім вина, а жінки радять:

„А ти справникові відкинь!"

Якраз входить на це справник та, зачувши в чім річ, розкладає безрадно руками.

„А я що? Хіба в начальника складниці Шіхтом кину?"

„Е, е! в панів не йде!"

А я міркую в душі, що може така відбиванка і помоглаб справі, тай скінчилосяби це воловодження з чужим виробництвом, якщо вже є таке саме своє.

Колиб це своє було навіть і гірше, але на ділі — мило Ц. С. в нічім не уступає милові Шіхта чи Комети.

Проста привичка, більше нічого, каже газдиням нехтувати Ц. С. Часом дехто й вимагає Шіхта, а Союз його й держить. Але чи не краще „впертися" і таки не держати іншого виробу, як тільки свій? Такий упір часом більше переконує, як найдовша стаття або промова!

Чому торговельний інтерес має стояти вище інтересу кооперативного виробництва?...

На анкеті вписалося в члени місцевої кооперативи 17 жінок, а вони притягнули ще 3 чоловіків.

Нічліг дістала я в хаті секретарки кружка С. У. На жаль, вікна в хаті зимою не відчинялися. Для змучених легенів річ доволі прикра. Хочеться віддихнути повною груддю, а тут задуха — лямпа гасне.

Слідуючої днини прийшла в гості сусіда з річною дитиною на руках. В дитинки нігі довгі-довгі.

Питаю, чому не повтинають.

— Втинати не можна. Їх має мама зубами обгризти. А що в мами нема передніх зубів, от і дитина ходить з нігтями, що аж позагиналися.

Довідуюся, що і перше волосся дитини теж належить до маминих зубів.

Ой, богато-богато ще роботи перед жіночими кружками, щоб прогнати з села того найтяжчого ворога: темноту жінки.

Рішаюся на сміливий крок.

Витягаю зі своєї торби ножички і роблю людському молоденькому перше „manicure".

Але до нині лячно мені, що коли, не дай Бог, ця дитинка по моїм відїзді заслабла, то певно всю вину хороби звалює мама на цю мою „протизаконну" сміливість.

* * *

Дальші свої поїзди продовжувала я таки направду драбинястим. Тай ще в додатку розпочала я їх під знаком „wywrotowej" роботи.

Бо заледви задзвеніли пташки: „Кидай сани бери віз" — пришлося мені сідати на драбинястий, щоби за зворотом ефективних видатків поїхати на збори до Г. В.

Дорога була така, що, мовляв, ні саньми ні возом. Денеде тримала ще зверха заморозь, яку з під споду вимулили вже весняні води.

Хрупнула ледяна поволока, колесо бухнуло в яму і я опинилася під возом.

Щастям було, що коні не думали втікати. Зі встиду, що перевернули віз—станули спокійно, оглядаючися позад себе.

Оттак вийшла я з під воза лише з обезвладненою правицею.

Коли лікар узнав, що це лише тяжке стовчення, а кости цілі, я на радощах таки поїхала на збори до Г. В.

Зборами проводив голова Н. Ради самопевно і так тактозно, що міг бути приміром не одному предсідникові повітової наради.

Найцікавішою точкою порядку дня була страта, що її кооператива понесла наслідком страти ПСК.

Зібрані вперше зрозуміли, що ПСК це не „пани з міста", а всі кооперативи разом і що страти ПСК це заразом страти всіх союзних кооператив.

Я мусіла відповісти на цілий ряд питань в справі господарки в ПСК, яка, на щастя, тепер вже стояла на добрій дорозі.

В зборах перший раз взяли участь жінки в числі 48.

Зі зацікавленням прислухувалися звітові Управи, а коли прийшов доповняючий вибір до Н. Ради, висунули кандидатуру жінки і переголосували чоловіків, що зі своєї сторони теж ставили кандидата.

В липні м. р. на жіночій анкеті вписалося було 22 жінки в члени кооперативи з тим, що до кінця року кожна ще по одній приєднає. І гарно дотримали слова. Бо приєднали аж 70. Але з тих лиш 48 сплатили вже цілі уділи і мали право бути на Заг. Зборах. Прочі сплачують уділ ратами.

Торги в кооперативі подвоїлися, а жінки свідомі цього, що це їх робота.

При розділі зиску, моя стовчена рука нагадала мені про інвалідів УГА і збори одноголосно одобрили моє внесення, щоб для них жертвувати даток.

Перекусивши що було в торбі, переночувала я; спала, оскілько біль в руці дав заснути.

Другої днини при розрахунку за кошт дороги в ПСК ніяк не могли ми вирішити, чи стовчення руки і лікарська поміч в часі дороги належить до ефективних видатків чи ні.

І так ця справа до нині лишилася.

Вернувши домів нездібною до фізичної роботи, радо повитала я запрошення філії Союзу Українок в Б., щоб їхати туди на повітову анкету.

Їду. Крім мене прийшов ще, як референт, директор ПСК.

Анкета була підготована так справно, що число слухачів точно дорівнювало числу референтів. Іменно прибули дві жінки з повіту з села Л.

Щоб рятувати положення пані виділові кинулися по місті і з бідою зібралося в салі около 30 жінок, в тім кілька студенток. З ними вдалося мені зговоритися та намовити до праці в повіті.

Прирекли і дотримали слова. Значить і ця анкета мала свої добрі наслідки. Пані з філії С. У. побачили, що коли зі селом не держиться звязків, то воно опісля ніяк не стане на поклик. Тай виходить компромітація. Є філія С. У., є і кружки в повіті, але не на ділі, а лише на папері, бо роботи нема ніякої.

* * *

Для підготовання яєшної кампанії взяла я на себе обовязок, як член Н. Ради ПСК, відбути ряд анкет в окрузі.

З черги їду до Т. в повіті Б.

Їду своїми кіньми, бо в таку негоду, яка випала в назначений на анкету день — порядний господар не найме коней за ніякі гроші. Сказано: гріх за худобу. І здається, що мені за моїх карих теж тяжкий гріх. Цілий тиждень в роботі при господарстві, а в неділю як не збори, то анкета, кооп. свято або віче. Ні їм, ні мені нема спокою.

За те мої карі знають дорогу до кожного народного дому в доколичних селах, так що, вїхавши до села, самі повертають куди треба і стають перед народним домом чи читальнею.

Їду. І зверху січе і під ногами болото. Колеса по осі стрягнуть, а місцями вода на помісницю сягає. Бідні карі купаються по черева. Пара бє з коней, хоч на дворі студенно.

З бідою добилася до Т.—Велике богате подільське село. На жаль, війна його не торкнулася. Старі кривобокі хатки з маленькими віконцями.

Таке саме, як знала я його літ тому сорок. Колись пяничили там так страшно, що сусідний дідич, власник коршми, забрав цілий лан 800 моргів грунту за горівку.

Відай теперішнє покоління покутує за цей страшний алькоголізм батьків. Організаційна робота йде дуже пиняво. Тяжко притягнути людей до спільної праці.

Заїзджу перед читальню, де міститься також кооп. крамниця.

Хата зверху обдерта, вікна захляпані вапном. За те мило вражає чистість в крамниці. Лад на полицях, чистенький прилавок, ба ще й вимита долівка вкаауують, що тут господарить жінка-склепарка.

В домівці читальняній вибілено. Але вікна стратили вже свою прозорість. Ще торішні мухи на них. Розбалакуюсь з членами управи кооперативи. Розвідую про слабі сторони роботи, щоб знати, в що треба на анкеті вдарити.

Врешті питаю, чому вікна в читальні не помиті. П., справник, робить на мене великі очі. Мовляв, „а мені яке діло до того?“ А врешті каже, що нема кому їх помити.

— „Ну, а якже будемо тут робити анкету?“

— „А що се має до річи? — дивується кооператор.

— „Не видно ся, а до того нерпивітно!“

— „Требаб помити! — настоюю.

— „А хто ж помиє“?

— „Ви та й я“!

Скидаю плащ, приношу воду тай старим часописом чищу вікно.

Справник, рад не рад, чистить друге. Прояснилося в читальні, а до того весняне сонце виглянуло зза хмари і якось веселіше стало на душі.

Звільна сходяться жінки. Соромно їм бачити мене і справника при такій роботі, відказують одна на одну, що ніхто не спромігся помити вікон в читальні.

Не довго тривало, як приходить до читальні комендант постерунку поліції. Випитується про причину сходин, цікавиться близше моєю особою, питає про ціль мого приїзду.

Обстоює, що на анкеті можуть бути лише члени кооперативи і тому жадає реєстру членів. Післали за реєстром до книговодця на кінець села. Я тимчасом розговорюю з жінками. Хто про що, а ми господині, звісно, про господарство, про курей то-що.

З черги звертаю увагу, що ПСК задумує ввести купівлю яєць на вагу, тому треба розводити курей, що несуть великі яйця, бо яйце яйцеві нерівне.

Несподівано вмішується в нашу розмову комендант і забороняє мені говорити, бо анкета ще не отворена, а я вже про кури реферую. Стараюся вговорити представника влади, що горожани Польщі мають право обговорювати в розмові свої господарські діла, але годі. Комендант стоїть при своїм, а врешті каже поіритований:

— „Najwyżej może im pani bajkę opowiadać!

Погоджуюся й на це.

— Як байка то нехай буде байка! — кажу до жінок. От і слухайте: „Був собі дід і баба. І в діда і в баби була курочка ряба. Але дідова несла яєчка дрібонькі, немов голубячі, а бабина великі, качачим рівні.

Докіль купували яйця на штуки, то і дід і баба однаково хвалили своїх курочок. Але як прийшла купівля яєць на вагу, пішов дід до голови по розум і т. д.“

Оттак то в формі байки продовжувала я з жінками розговір про годівлю курей. Командант теж слухав байки, видно вдоволений, що я точно приноровилася до його приказу. І жінки теж були вдоволені. Порозуміли, як їм весною спрямувати годівлю курей, та куди нести яйця на продаж.

Під їх впливом кооператива мусіла зірвати умову з приватним яєшником, а протягом літніх місяців ПСК дістав з Т. $1/2$ вагона яєць.

На кінець 14 жінок вписалося в члени кооперативи з тим, що уділи складатимуть ратами.

Властиву анкету відбули ми вже тільки для форми.

Командант особисто зацікавився милом Ц. С. дивуючися: „To wy macie już własne fabryki? I, psiakrew, wcale dobre mydło", — ствердив авторітетно, оглядаючи прібки Ц. С.

Вертати прийшлося під ніч.

Щоб не бачити численних зеркал калабань, які грозили небезпекою вивернення, сіла я до коней плечима. Це дало мені приємність оцінювати глибину калабань тоді, коли вони вже мені не були небезпечні, бо віз їх вже переїхав.

І. Блажкевичева.

Брати Симиренки.

II.

Василь Федорович Симиренко (1835—1915)*).

(„Людина з пляном", незвичайне почуття громадського обовязку, заповіт, закінчення).

Молодший Платонів брат скінчив середню освіту в французькому пансіоні в Петербурзі, а за спеціяльною освітою вибрався на політехніку до Парижа. Коли родинне підприємство захиталося, він власне кінчив свої технічні студії, а як брат Платон захворів, візвано нагло Василя, щоб приняв на себе керівництво підприємства, не давши йому змоги скласти навіть останніх іспитів. Якийсь час він дійсно керував упадаючим підприємством серед страшенних труднощів. Удари за ударами сипалися на його недосвідну ще голову.

В тих скрутних часах пізнався він з Софією Іванівною Альбранд, якої батько, син емігранта Великої Революції, мав маєток 35 верстов від Млієва. Француз, уроджений на Вкраїні, але образований у своїй давній батьківщині, багатий і господарний пан, уважався в околиці за великого ліберала. На своїй цукроварні противно тодішним звичаям платив кріпакам за працю, а обраний за мирового посередника обороняв інтереси селян і через те розсварився був з деякими сусідами-панами. Але доньки за молодого Симиренка не хотів дати, хоч, заки довідався про взаїмну любов молодих, нераз казав, що „Василь Федорович на голову розумніший від усіх околишніх панів". Старий аристократ ніяк не хотів дозволити на шлюб доньки, дарма що з чесним і освіченим, але демократичного походження чоловіком. Та донька виїхала в гості до старшої заміжної сестри й там повінчалася з Василем без батьківського благословення. Довго відтак мусіли молодята ждати, заки вибачив їм той крок батько. Сім літ не читав він навіть листів від доньки, хоч вона раніше була його любимицею, Аж після семи літ дався впросити й простив, але ще й тоді помочі від нього не мали, доки не вмер на початку 80-их років. Щойно тоді припала їм значна спадщина й скріпила їх маєткове положення, що вже й без того було на добрій дорозі, але до того часу мусіли вони обоє тяжко працювати й журитися самі без нічиєї помочі. Не легко було Василеві Федоровичові керувати підірваним підприємством. Клопоти з боржниками й спадкоємцями були страшні, так що приходилося за братом божеволіти — як згадує В. Леонтович. Стративши

*) Початок гл. К. Р. н. 5—6 за 1933 р.

надію на рятунок, щоб визволитись від тих клопотів не під силу, він рішився відірватися від того всього. Відказався від високої, як на ті часи, платні 12.000 карбованців річно за керовництво підприємством, зрікся навіть своїх прав до спадщини, з якої всетаки дещо мало йому припасти, — й так з великого майна, яке колись мав батько й брат, він скористав лиш стільки, що на освіту; — й зі заощадженими в часі керування фірмою 30—35 тисячами карбованців рішив сам пробиватись. На початку 70-их років купив собі запущену руїну невеликої державної цукроварні в селі Сидорівці на Канівщині. Щоб її наладити й пустити в рух, мусів задовжитися в лихварів (яким треба було платити нераз і до 84% річно). Та невгнутою волею, працьовитістю, знанням цукроварського діла, практичним і теоретичним знанням хемії й механіки він поборов великі труднощі початку. Він вперто виконував плян, який собі склав і стремів твердо до цілі, бо все був „людиною з пляном“, правдивим радісно-творчим змагуном, якого певні обчислення мусіли закінчуватися наміченим успіхом. Доказував він це в особистому життю, поступав теж так і в громадській діяльності. Як інженер був видатним теоретиком, і практиком, вмів докладно обчислити всі вигоди й подробиці кожного нового винаходу, але й знав теж свої машини, як „добрий музика свій інструмент“. У своїй фабриці не випускав з власної уваги найменшої дрібниці. Кажуть, що не було такого місця в його машинах та цукроварському приладді, кудиб він сам не поліз, і, вбравшись у сажу та смари, не справляв, що було треба. Як теоретик, працював теж дуже багато. Довго, нераз днями й ночами пересиджував над хемічними чи механічними винаходами, щоб їх пристосувати в цукроварстві. Василь Федорович був піонірам модерної цукрової промисловости на Вкраїні. Він придумав і поширив дотепні способи виварювання цукру та сконструував деякі нові цукроварські машини. З діяльности на цьому полі знали його й закордоном. В. Леонтович переказує, як то раз дотепно поконав Василь Федорович у науковій полєміці визначного французького чи бельгійського вчено го на сторінках фахового французького журналу в якомусь важливому цукроварському питанні. І так як усе, так і в тому випадку В. Ф., уникаючи розголосу, в часі полєміки підписувався іменем якогось свойого невидного службовця-пянички Вишемирського. Дуже це відтак бавило В. Ф., коли поконаний учений роздратований і счудований написав під кінець полєміки: „Вишемирський, якого я навіть імені не чув“.

Та надівсе визначався В. Ф. великим організаційним хистом доброго адміністратора, що вмів справно орудувати складною господарською машиною. Завдяки оттим рідким у нас прикметам він скоро вибився з клопотів і доробився великих богацтв. Та треба тепер згадати про немалу ролю в житті В. Ф. його дружини, яка все була його вірною подругою й помічницею. Про це дуже багато й з глибоким чуттям-теплом згадує В. Леонтович, якому Софія Іванівна приходилася тіткою. А обоїх Симиренків автор найцінніших про них „Спогадів“, які тут з вдячністю використовуємо, називає своїми духовими батьками

Софія Іванівна „кохала В. Ф. як сонце“, піддержувала в праці, співчувала й переймалась його поглядами й громадською діяльністю; вірною високим ідеям свойого чоловіка позістала й після його смерти.

Коли зпочатку їх подружого життя приходилося їм тяще пробиватися, вона сама господарила, варила, прала, латала, на одержання дому не видавала більше 600 карбованців річно. Любив теж дуже свою дружину В. Ф., і як одного разу вона захворіла, сам ходив коло неї, як сестра милосердя, й своїм доглядом та любовю поконав хворість. Коли В. Ф. був занятий більше діловою роботою, то С. І. могла більше читати, переказувала в часі відпочинку прочитане чоловікові й так помагала йому бути в постійному контакті зі сферою культури слова й ідей. Хоч немогла вповні відчути української стихії, бо навіть української мови добре не знала, але вона щиро вірила в справу, якій служив В. Ф. Сама навіть у молодших роках була членом „Географічного Общества“ в Київі, та збирала для цього товариства матеріяли про правні погляди й звичаї на Вкраїні.

„Взагалі — згадує В. Леонтович — була це зовсім виїмкова родина, яких не кожному пощастить зустріти і за ціле життя. Обоє вони працювали дуже багато, кожен у своєму обсягу, але в часі відпочинку вони завжди були вкупі і інтереси в їх були спільні. З їми не могло бути так, як найчастіше трапляється в родинах, що зійшовшись чоловік та жінка мовчать, не знаючи, що сказати одно одному. Для їх було потребою переказати одно одному про те, що робив сам і як воно робилося, почути про справи іншого“... А в домі їх і оселі Сидорівці був від них такий настрій, що кожна дрібниця свідчила про лад, про „повне праці та розуму життя господарів, та заохочувала до праці“.

Праця для В. Ф., як на це вказує все його життя, була не погонею за зиском, лиш творчістю, конечною органічною потребою, щоб мати погоду душі — почуття сповненого обовязку, праця для нього була змаганням, що давало насолоду побіди.

Тому то всі, що його знали, згадують про його милий та привітний вигляд, веселу, хоч дещо стриману вдачу, про його мягку, але змістовну, ділову бесіду, про його культурне поведення з кожним, хто його зустрічав, про вроджену (й родинну мабуть, як пригадаємо Плятона) скромність та нехіть до розголосу. В часі відпочинку радо пробував у товаристві дітей, грався з ними, шуткував, показував їм всякі штуки. До пізних літ був веселий, любив ґімнастичні вправи й музику. Дуже часто в сусідських, та свояцьких панських домах виспівував українських пісень. Любив теж селян, вмів — як каже В. Леонтович — і любив з ними балакати та найти стежку до їхнього почуття та розуму.

Не находимо, на жаль, ніде в споминах докладніших згадок про умови праці в його підприємствах; одно тільки всі підтверджують, що були вони дуже гуманні для робітників. Було в його господарстві особливе назвище „труженики“. А господарські інструкції писалися м. ін. все по українськи.

Не спроневірився, як бачимо, В. Ф. ідеалам старшого брата, лиш був їх вірним сподвижником до останнього віддиху, зазнаючи очевидно в своїх переконаннях і діяльності лише тих еволюцій, що їх переживало українство його часів. Слідами Терещенків (які також із мужиків вийшли в міліонери) він не пішов і з рації своєї клясової приналежности не попав у конфлікт з національним інтересом, як це сталося в тих часах із багатьма тисячами, які не раз відпадали від народнього пня, хоч понад його загал і кляси ані економічно ані інте-

лєктуально так дуже не піднімались. Він остався вірним традиції труду для свойого народу, переданій братом. Ні чужина, де пробував він довгі роки, ні клясова приналежність, ані навіть подружжа з чужинкою не відірвали його від рідного грунту, а зробили з нього вартісний, рідкий у тих часах тип Українця. З початку мав він, мабуть, і тих самих, що старший брат, учителів національної свідомости: проф. Кістяківського й Чубинського. Вони то, мабуть, і зблизили його до проф. Володимира Антоновича, який відтак був його проводирем у громадських справах аж до своєї смерти. У всьому В. Ф. дуже довіряв проф. Антоновичеві й незвичайно його шанував. Мармуровий бюст вченого історика й великого громадянина природньої величини стояв у кабінеті В. Ф. у Сидорівці.

Як тільки В. Ф. вибився з найтящих довгів та побачив, що його господарські справи повертаються на добру дорогу, він заїхав раз до Антоновича в Київі й сказав йому, що від того часу передаватиме через його руки кожного року $^{1}/_{10}$ зі своїх прибутків на українські справи, та на початок передав тоді перший даток. І від того часу біля яких 40 літ до самої смерти виповняв точно отту обіцянку, збільшаючи лише значно її висоту та докладаючи часто понад той правильний даток великі квоти на всякі культурно-національні потреби, які здавалися йому необхідними й вартими допомоги. Але звичайно, даючи великі гроші, головно на оборону душі народу, він не вязав тих, на руки яких передавав, своїми бажаннями чи вказівками, на що їх обертати. Він довіряв їм уповні, що вони „тямляться на громадських справах, хай їх роблять“,— казав,— „а я тямлю заробляти гроші, тай мушу заробляти їх для України“, „а нащоб я силувався так заробляти, якби для України не були потрібні гроші, яб стільки не працював“; бо „кожен повинен робити те, що найкраще вміє“ — говорив він часто.

В ті важкі часи гніту укр. слова мало яке українське видавництво і взагалі якийнебудь український культурний почин обходився без матеріяльної допомоги В. Ф. Даремно нині булоб силуватися підчислити, скільки й пощо жертвував найбільший з меценатів, бо,— як каже в своїх споминах О. Лотоцький,— це „був з натури український Никодим, що свою чинність українську переводив не на людських очах і не для людського ока“, а зпочуття громадського обовязку й глибокого патріотизму, який не для всіх був замітний, а який, по свідоцтву близького йому В. Леонтовича, складав зміст цілого його життя.

Протягом багатьох років підпомагав матеріяльно „Київську Старину“, а після її ліквідації 1906 р.—Наукове Товариство в Київі, „Раду“, „Громадську Думку“, „Громаду“, „Літературно Науковий Вістник“, видавництво „Вік“, Ukrainische Rundschau; за його допомогою вийшло кілька видань „Кобзара“, допомагав українським письменникам і діячам так, що вони й не знали, відки йшла їм допомога; підтримував Драгаманова й його видання за кордоном, помагав Коцюбинському, Шрагові й іншим. В тій своїй діяльності користувався довго посередництвом Вол. Антоновича, а в пізніших літах В. Леонтовича.

Занятий старанням грошей для України та з вродженої скромности позіставав якби в тіни, так що й мало хто знав про цю його діяльність. Він не мав часу на якусь іншу діяльну участь в українському політичному й культурному життю. Був лише від молодих літ членом Київської Старої Громади, але, мешкаючи поза Київом, не все міг брати участь в зібраннях, хіба коли треба було його ділової

поради в якійсь важній справі; особливо коли ходило про матеріяльний чи технічно-організаційний бік, то ніхто краще, як він, справи не розібрав. З живим інтересом плянував тоді, звичайно подрібно; сам найчастіше започатковував фінансування справи та доглядав практично-технічного виконання. Піклувався він теж молодим поколінням, дуже інтересувався прим. життям українського гуртка в київській семінарії, давав йому впродовж багатьох літ матеріяльну допомогу, з якої гурток мав свою законспіровану кватиру, бібліотеку, скликав періодично зїзди своїх укінчених товаришів-учителів і священників та ширив серед народу українську книжку. Його Сидорівка в часі найбільшого переслідування українства була прибіжищем українських культурників. Часто гостив у своїй цукроварні мандрівні українські театральні трупи та підтримував постійну місцеву аматорську, в якій співпрацювали з ним місцевий панотець з родиною, учитель і свідомі сидорівські селяне. Сидорівські театральні вистави мали славу на всю далеку околицю й будили широко кругом національну свідомість.

Найбільше грошей посипалось від В. Ф. на народні цілі після 1905 р., коли впала заборона українського писаного слова з 1876 р.. А може ще й інша справа причинилася до того? В часі загальних заворушень 1905 р. робітники підприємств В. Ф. домагалися подвоєння платні. А що супроти великої тоді господарської скрути й конкуренції двох сусідних цукроварень він не міг їм того жадання вволити, запропонував їм натомісць крім дотогочасної платні участь у зисках. Та хоч це може була вартніша пропозиція, як їх жадання, вони під впливом агітації на неї не пристали. Це дуже заболіло В. Ф. і він, не хотячи дальше наражувати себе на образу, що він, мовляв, визискував трудящих, покинув промислову діяльність, віддав цукроварню в аренду, а сам поселився в Київі. Від того часу почав він хилитись, від бездільяности став хворіти, зробився прикрий, гризся, на очі находили сльози. Може предвиджуване будуче України трівожило його душу, тимбільше, що не завсіди подобалося йому те, що робили ті, які приходили на зміну старшому поколінню. Нагінка на українське життя, руйнування довголітнього дорібку з початком війни на всіх українських землях — все це зломило його у 80-ому році життя на початку грудня 1915 року. Похований на Аскольдовій могилі.

Ще десь на початку 90-их років В. Ф. передав В. Антоновичові якийсь більший капітал у процентових паперах, який до крайньої потреби мав залишатися ненарушимим, лише відсотки з нього мали йти на біжучі громадські потреби. Капітал цей призначував він на створення інституції, подібної до російського літературного фонду, чи Інституту українознавства, коло організації якого заходився проф. М. Грушевський. До кураторії того фонду входили зразу: В. Антонович, Тадей Рильський, Ілля Шраг, В. Науменко, М. Лисенко, М. Комар, М. Багалій, В. Леонтович. Склад цей відтак змінився, коли дехто з членів умер. Пізніше входив до нього П. Стебницький, Е. Чикаленко й М. Грушевський.

Через В. Леонтовича нераз переказував В. Ф., що свій маєток взагалі вважає громадською власністю й по смерти хтівби його передати на якесь велике громадське діло. І дійсно, після смерти В. Ф. В. Леонтович скликав членів згаданого гуртка передових діячів, що приняли тимчасом назву „Товариства підмоги літературі, науці й штуці", й які були в одному тестаменті призначені спадкоємцями великого

майна. Крім маєтку з цукроварнею та будинків у Київі лишив покійник гроші в російських облігаціях, в німецькій та французькій рентах. Всього, після споминів Чикаленка, було коло семи міліонів рублів. З обережности, щоб уряд не сконфіскував того майна, що призначалося на українські народні ціли, тимбільше, що деякі свояки, ласі на це добро, робили доноси, полишав далекозорий покійник на випадок напасти два тестаменти: в одному переходило все майно дружині, а в другому їй лише в доживоття, а після її смерти переходило порівні: В. Леонтовичові, М. Грушевському, І. Шрагові, П. Стебницькому, С. Єфремову і Е. Чикаленкові. Але другого тестаменту до суду подавати було небезпечно, тому Софія Іванівна, шануючи побожно волю чоловіка, запропонувала дати тимчасом дещо процентових паперів громадським спадкоємцям, а на решту зробити тестамент від себе після їх ради. За гроші, які дістало „Т-во підмоги літературі, науці й штуці", куплено велику друкарню Барського на Хрещатику, дім у Київі записувала Софія Іванівна Укр. Науковому Т-ву, маєток у Сидорівці — на сільсько-господарсько-садівничу школу ім. В. Ф. Симиренка, а гроші, якіб лишилися по її смерти, — на Народній Університет ім. Симирека в Київі з українською викладовою мовою.

Закінчення.

Василь Федорович Симиренко помер з твердою вірою в недалеке відродження українського народу, бо був „людиною з пляном"; а в реалізації того пляну він взяв велику участь, хоч про це небагато знало, а як і знали, то не надто доцінювали таку діяльність; томуто, як згадують, на його похороні було менше величаво, як на похоронах другорядних писменників. Правда це було в воєнну пору, але правда теж, що тогочасне покоління виховуване в літературно-гуманістичних напрямках, живучи в сфері виключно майже інтелєктуальної праці, в сфері слова, не розуміло ваги чинно-практичної праці для народу. Тай досі не віддано ще належної пошани тій великій праці братів Симиренків, що була конечною матеріяльною підставою в стремлінню до високих ідей дійсної ціли їх плянування, бо, як давали вони оба гроші, то це в них не було самоціллю, а конечним, практичним засобом в ідейних замірах супроти свойого народу.

Чи не годилобся тепер у нас бодай назвати іменем Симиренка якої нашої господарської, або виховної установи чи навіть професійної організації, шануючи в той спосіб той великий матеріяльний труд, а ще більше той моральний капітал, що нам лишили брати Симиренки — бож „заробляти гроші для України" це незвичайна чеснота, це й не абияке геройство, якому теж годиться належна громадянська пошана та гідний тривалий спомин у науку поколінням!

Ілля Витанович.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Шляхами теперішньої господарської скрути.

Щораз частіше подибуємо в публіцистиці голоси про те, що зближається вже конець теперішньої скрути, що вже от-от відносини поправляться і настане час повільного повороту до господарської сві-

тової рівноваги. Питанням є, чи можна тим голосам вірити і спирати на них господарські предвиджування та укладати пляни господарювання?

Щоби можна було дати правдиву відповідь на таке питання, треба мати перед очима факт, що з іншої причини відчувають скруту промислові краї, себто такі, де більше, як половина населення жиє з фабричного промислу і торговлі, а з іншої причини відчувають скруту хліборобські краї, то є такі, де більше як половина населення жиє з хліборобства.

Промислові краї Західної Европи відчувають скруту тому, що зменшився дуже значно вивіз промислових фабричних виробів до країв на схід Европи і заморських. Для приміру подаємо дати німецького вивозу. В р. 1913 виносив вивіз 10·1 міліярдів нім. марок, в р. 1930— 11·3 міліярдів н. мар., в р.1931 9·2 міліярдів нім. мар., в р. 1932 — 5·6 міліярдів н. марок. В листопаді 1931. виносив німецький вивіз 918 міл. н. м., а в листопаді 1932 виносив вже лише 475 міліонів н. марок. Подібно упав вивіз в інших промислових краях. Знавці німецьких відносин зазначають, що той вивіз упавби був ще низше, наколиби його не піддержували штучними способами. Для приміру: німецький залізний промисловий картель виплатив своїм членам в 1931 р. 59·5 міліонів нім. марок боніфікаційного додатку в ціли уможливлення вивозу заліза. Щоби зібрати таку велику суму на „боніфікацію", наложено на кожну тону заліза, проданого в самій Німеччині, 10·30 мар. понад нормальну ціну. В такий і подібний спосіб форсують вивіз в інших краях. Пригадаємо демпінговий вивіз цукру і вугля з Польщі. Мимо штучного форсування вивозу він всетаки стало меншає у всіх промислових европейських краях. Чим дальше, той вивіз буде ще більше меншати, бо війна спричинила цілковите пересунення в географічнім розміщенню місць промислової продукції. До війни західно-европейські краї спроваджували промислові сирівці зі Сходу Европи та з заморських країв, перероблювали їх на готові фабрикати і вивозили з великим зарібком назад до тих сирівцевих, кольоніяльних країв.

Війна змінила такий світовий господарський лад. В часі війни навчилися сирівцеві, заморські краї самі фабрикувати з власних сирівців потрібні їм промислові вироби. Для приміру: число механічних ткацьких варстатів побільшилося в Европі від 1913—1930 лише о 2%, в Азії о 140%, в Китаю о 500%, в Японії о 300%, в Бразилії о 60%, а в Сполучених Державах Північної Америки лише 80·3%. Навіть прецизні вироби, такі як, приміром, лямпи до електричного світла, натрапляють вже на конкуренцію сирівцевих, заморських країв. Так вивіз японських лямп до електричного освітлювання збільшився в роках 1925—1930 з 30 міліонів штук на 100 міліонів, в р. 1931 піднісся на 151·5 міл. штук, а в р. 1932 дійшов до 250 міліонів штук. Продукція виробів сталі в Британських Індіях піднеслася від р. 1913 р. з 60.000 тон на 600.000 тон, в Японії піднеслася вона з 240.000 тон на 2,300.000 тон. Взагалі продукція збільшилася від р. 1913 р. в заморських краях більше, як у 10 разів. Таких фактів маємо нині вже багато. Усі познаки вказують, що богато дотеперішніх „сирівцевих", кольоніяльних країв вже в найблищих десятках літ так сильно розбудує свій фабричний промисл, що европейський промисл просто не зможе мабуть вивозити туди ані одної тони своїх фабрикатів. Цілі великі

галузі великого европейського фабричного промислу будуть загибати з браку заморських консументів. Европейський фабричний промисл не зможе ніяким чином видержати конкуренції з заморським промислом, бо цей має дешевші сирівці, дешевші робучі руки та менші соціяльні тягарі. Хіба лише деякі европейські прецизні технічні вироби, може виріб деяких фарб, лікарств, мікроскопів, радієвих приладів і т.п. зможуть ще деякий час удержатися на заморських ринках збуту. Коли така доля цілком певно чекає европейський фабричний промисл, то теперішні ріжнородні способи штучного форсування вивозу виробів великого промислу, які нині так загально і дуже завзято примінюють уряди европейських держав, є роботою безвиглядною, обчисленою лише на зискання часу перед невмолимою хвилею смерти тої чи іншої галузи фабричного промислу. Кошти такого штучного піддержування многих галузей фабричного, европейського промислу, в розмірах, обчислених на заморський вивіз, платять розуміється, громадяни відповідного краю, все одно, чи у виді безпосередніх податків, чи у виді преріжних способів підвищування цін за штучно форсовані промислові вироби в середині краю. Ось чому нині підносяться вже голоси протесту проти такого штучного форсування вивозу певних фабричних виробів. Щораз голосніше домагаються не шучного форсування вивозу деяких промислових, фабричних виробів, але противно жадають повільного ограничування виробу певних фабрикатів до границь внутрішнього запотребування. Жадають вже тепер просто контингентування деяких фабрикатів у відношенню до скількости потрібної лише для внутрішнього спожиття. Виробництво фабрикатів понад скількість, потрібну для внутрішнього спожиття, малоби бути дозволене лише тоді, коли вивіз оплатиться сам, власними силами, без штучного форсування. Значить, що фабричне виробництво булоби контрольоване державою. Таке унормування фабричного виробництва відразу спричинить унормування і заспокоєння цілого господарського життя даної держави. Припиниться хаотичне фабричне, капіталістичне виробництво, яке безкарно стреміло до збільшення скількости фабрикатів, без огляду на запотребування внутрі чи поза границями держави. Підставою всяких обрахунків щодо того, скільки треба в державі виробляти певного фабрикату мусить бути лише запотребування внутрішнього ринку.

Такий погляд на дальшу долю і дальші можливости розвою фабричного промислу є цілком противний тим засобам, яких нині вживають держави та капіталісти, щоби піддержати занепадаючий европейський фабричний промисл. Їм ходить передовсім про зменшення або навіть цілковите усунення безробіття. Вони переконані, що лише через форсування вивозу фабрикатів можна протиставитися язві безробіття. Щоби доказати, що такий погляд є цілком невірний, вистане застановитися над отсими числами. Число безробітних в Европі виносить около 15 міліонів осіб. Річна продукційна здібність тих безробітних виносить около 60 міліярдів нім. марок. Міжтим річна вартість вивозу Англії, Франції, Німеччини і Італії виносить лише 50 міліярдів нім. марок. Отже, колиби всі нинішні европейські безробітні мали знайти роботу, то мусівби подвоїтися нинішний річний европейський вивіз. Це очевидно є неможливе. Вивіз не то що не може збільшатися, але мусить невпинно зменшуватися. Теперішні безробітні не зможуть вже знайти праці у фабричнім промислі, бо нема навіть

мови про здобуття ринків збуту. Вони мусять поволи вернути з фабрик на ріллю і на ній шукати праці та удержання.

Поворот міліонових мас фабричних робітників на ріллю дасть почин великим соціяльним змінам в Европі. Життєвий рівень европейця мусить значно знизитися, бо відпадуть зарібки, які тягнули промислові краї Західної Европи з вивозу своїх фабрикатів до заморських країв. Життєва стопа всіх обнизиться, але наступить вирівнання в зарібках і приходах. Усі будуть мати менше, але ніхто не буде гинути голодом. Така судьба чекає европейську міську, промислову людність.

Якаж судьба чекає европейське хліборозтво?

Усі бачимо, що положення хліборобів є нині дуже тяжке. Велика земельна власність в усіх европейських краях є цілком зруйнована. Вона держиться ще лише завдяки ріжним охоронним зарядженням урядів. Селяни видержують скруту далеко лекше, бо перш усього вони не трактують свого рільного господарства, яко підприємство, лише яко варстат праці. Велика земельна власність в Европі займала перед війною 30—50% продукційної поверхні, а нині має у своїх руках заледво вже лише 15% поверхні. Селянство унаслідувало землю своїх дідичів і є цілком певні познаки, що й решта дідичівської землі опиниться в селянських руках. Нічого не буде дивного, коли в однім чи другім краю ціла дідичівська земля дістанеться вже в найблищих літах остаточно в селянські руки.

А тепер розгляньмо, серед яких обставин приходиться працювати европейським хліборобам. Вже від половини 19-го віку мусіли европейські хлібороби видержувати конкуренцію з боку заморських своїх товаришів. Аж до самої великої війни мусіли европейські хлібороби борикатися з конкуренцією дешевого заморського збіжа, а властиво дешевої пшениці. Вже починаючи від 70-тих років минувшого віку, мусіли західно-европейські держави накладати високі мита від ввозу заморського збіжа, щоби піддержати продукцію збіжа у власнім краю. Користи зі збіжевих мит йшли в добро великої земельної власности, бо селянське господарство майже не мало, так як нині не має, на продаж збіжа. Головний дохід селянинові давало і дає плекання домашних звірят. В цілій західній і середущій Европі більше як 80% домашніх звірят є в руках селянства; особливо молочної худоби дробу та безріг. Від 90-тих років минулого віку західно-европейське селянство надає свойому господарству виразний годівельний напрям. Клясичним приміром годівельного уладження (організації) селянського господарства є Данія.

Заморська конкуренція лише в малій мірі могла достарчувати на західно-европейські ринки збуту годівельні вироби (продукти) і тому ціни за вироби були все високі. Якраз на другу половину девятнацятого віку припадає дуже сильний розріст европейських міст і фабричних осель. В тім часі в західно-европейських містах жиє вже більша половина населення, наслідком чого збільшується попит на годівельні вироби, передовсім на мясо, молоко, яйця. Селянство розбудовує що раз більше своє годівельне господарство, прикуповуючи богато пашного збіжа та ситних млинарських відпадків. Там, де селянство було зорганізоване і мало політичну силу, там добиваються вони, проти інтересів великої земельної власности, або цілковитого знесення мит на ввіз пашного збіжа і промислових пашних відпадків, або принай-

менше значного їх обниження. Такий стан тривав аж до вибуху великої війни. В часі війни сплатило селянство майже в цілости свої довги. В першій десятці літ по війні приходить період великих земельних реформ в користь селянства. Високі ціни на сільські вироби спричинюють добробут селянства.

Не справдилися віщування Маркса, немовби селянство мусить дійти до цілковитої заглади. Теперішня господарська скрута вдарила не лише по великій власности — вона не ощадила й селянства. Показується, що власне тяжке теперішнє положення селянства спричинить ще тіснішу організацію селянства, головно тому, що воно навчилося вже використовувати кооперацію — для своїх організаційно-господарських цілей.

Якіж є джерела теперішньої хліборобської скрути? В часі війни заморські краї поширили дуже значно своє хліборобство, передовсім управу збіж. Ціна на збіже та інші хліборобські вироби в часі війни і в перших повоєнних літах була дуже висока, бо відпала достава збіжа та інших хліборобських виробів з области давної Росії; а в многих краях середущої Европи хліборобство щойно двигалося з воєнного упадку. Цю корисну конюнктуру хотіли використати особливо американські хлібороби, поширюючи з правдиво американським розмахом управну площу і засівали її пшеницею. Вкінці дійшло в роках 1928—1929 до виразного пересичення світового і европейського ринку хліборобськими виробами. Правда, що високі ціни на звіринні вироби удержалися були навіть ще до 1931 р., бо заморські краї не могли в цій ділянці так скоро викликати пересичення ринків збуту через надмірний довіз. Але минувшого року стало ясним, що також звіринні вироби, особливо масло, яйця, морожене заморське худобяче мясо а також свинина (бекони) є вже в надмірі на ринках збуту.

Пересичення европейських ринків збуту звіринними виробами, яке спричинило упадок цін більше як на 50%, не моглоби було так скоро обявитися, наколиби не наступило дуже значне зменшення споживання тих виробів наслідком безробіття міського і фабричного населення, яке дуже остро і загально зазначилося, вже починаючи від 1930 р.

На разі нема виглядів на піднесення цін на хліборобські вироби, зарівно рослинного, як і звіринного походження. Вправді зачувати, що уряд Сполучених держав Півн. Америки думає над способами примусового обмежування орної площі, але не так скоро можна таке примусове зарядження в дійсности виконати. Тим самим не можна сподіватися скорого зменшення подачі збіжа з Америки на европейські ринки, бо знаємо, що прим. деякі англійські домінії, як Нова Зеляндія, Канада і Тасманія, власне в послідніх літах дуже сильно розвинули хов молочної худоби. Приміром Нова Зеляндія, яка має дуже сприяючі природні умови для хову молочної худоби, хоче додовести число корів до 5 міліонів штук! Тоді зможе вона сама одна заспокоїти своїм маслом потреби льондонського ринку! Отже треба рахуватися з фактом, що в найблищих роках прийдеться европейським хліборобам, властиво селянам, звести дуже тяжку конкуренційну боротьбу за ринки збуту на свої звіринні вироби.

Першою умовою до видержання такої боротьби з конкуренцією заморських країв є можність розпоряджати достаточною скількістю

дешевого пашного збіжа та промислових, пашних відпадків, як от ґрис та макухи.

Питання конкуренційної справности і видержимости европейського хліборобства, а точніше европейського селянства, є першорядного значіння з огляду на суспільно-політичні інтереси кожної з осібна европейської держави. В міру зменшування можливостей вивозу промислових товарів поза границі держави, лишається для промислу лише внутрішній ринок. Безперечно, що найліпшим і найпевнішим краєвим споживачем виробів промислу є селянство. Вже тепер в не одній державі прийшла хвиля, де многі галузі промислу стратили заграничні ринки збуту і мусіли обмежитися лише до внутрішнього ринку, де найліпшим, а часто одиноким споживачем є селянство; прим. в Польщі для фабрикації машин і рільничих знарядів. Вже тепер многі галузі промислу опирають свою купецьку калькуляцію не на заграничнім, а на краєвім споживачу, головно на селянстві. Ось чому в інтересі всіх промислово-торговельних кругів населення є, щоби селянство не заломилося у своїм господарськім існуванню.

Прийшов час, де добробут селянства стає підвалиною господарської рівноваги всіх верств населення народу чи держави. В ріжних краях Европи починають появлятися законодатні акти й розпорядки, яких цілю є піддержання господарської справности свого селянства. Ця акція є щойно в своїх початках, але вже тепер вартоби її слідити та інформувати о ній нашу громаду. Деякі держави Західньої Европи починають розвивати акцію піддержування свого хліборобства головно з оглядів самовистарчальности на випадок війни. Для приміру варто знати, як оцінюють Німці теперішній стан своєї самовистарчальности у хліборобських виробах. Вони обчисляють, що вже тепер запотребування збіжа є у них покрите власним збіжам. Вправді бракує їм дещо пшениці, але зате мають надмір жита; отже одно з другим доповнюється. Запотребування мяса є також покрите власним виробництвом; мають дальше вистарчаючу скількість власної картофлі і молока. Бракує їм ще — кажуть — дуже мало масла. Бракує їм ще також $^3/_8$ запотребуваня яєць, і тому тепер дуже сильно підпирають вони державними засобами годівлю домашньої птиці. Зате дуже журяться Німці фактом, що їм бракує майже цілковито вовни, — волокна на тканини. Обчисляють, що у них є всього 3% власного матеріялу на тканини, а бракує їм аж 37%. Длятого робляться там ріжнородні проби і досвіди над можливістю поширення управи ростин на прядиво. Подібні обрахунки і міркування ведуться в інших краях Европи і, яко вислід таких пошукувань і розслідів, замикається щораз вищими міцними мурами довіз не лише вже готових промислових, але й довіз чужих хліборобських виробів.

Вкінці дійшло вже до компенсаційної виміни товарів між поодинокими державами. На наших очах міжнародні господарсько-торговельні взаємини починають приймати засаднично новий вигляд. З тим фактом мусять числитися вже нині не лише державні, але також господарські круги кожного народу. Що до хліборобства, то вже нині ясно видно, що воно мусить своє виробництво примінити головно і в першій мірі до поємности внутрішнього ринку, бо вигляди на заграничний вивіз стають щораз менші, а в многих випадках вже тепер ніякі. Перед напором заморської конкуренції на внутрішній

ринок мусить хліборобство боротися, висилаючи туди не хліборобські сирівці, але по можности готові до спожиття припаси. Отже хлібороб мусить подавати на ринок, приміром, не сире збіже, ані навіть не муку, але готові пекарські вироби, приготовлені у власнім хліборобськім млині, у власній хліборобській пекарні. — Так само не буде хлібороб продавати живої безроги, телят чи худобини, але готове мясо, приготовлене у власній різні і продаване подрібно у власній ятці. Також не буде хлібороб продавати сирого льняного чи конопляного волокна, ані навіть сирої вовни, але готові вже тканини, виткані у власних, хліборобських ткальнях. Для нас кооператорів немає найменшого сумніву, що таке упромисловлення хліборобства і такий спосіб збуту цілковито готових до спожиття хліборобських виробів можливий лише тоді, коли сільськогосподарське спільництво (кооперація) пошириться і поглубиться до тої міри, що обійме всі сторінки зарівно хліборобського виробництва, як не менше також збуту. Виходить, що будуча судьба хліборобства в Европі, а з осібна судьба селянства залежить в першій мірі від можливо широкого і глубокого розвою всіх форм сільської кооперації. Ця справа має особливше значіння для нас, народу недержавного та селянського.

Ось такими шляхами котяться филі теперішньої великої господарської скрути. Все інше, що видвиґається з тих филь є лише другорядне і наслідкове, як от питання валютові, кредитові, митні і подібні.

о. Й. Раковський.

Зміни у стані рогатої худоби в Сх. Галичині в рр. 1880—1930.

Від Редакції. Ця стаття є одним з уступів окремої праці автора, яка займається висвітленням розвитку плекання худоби у Сх. Галичині, його природними умовами, змінами скількости худоби, розвитком поодиноких рас худоби на цій землі і їх розміщенням за останні десятки літ, вкінці впливами урядів на цю ділянку сільського господарства і сьогоднішним її станом. Під територією Сх. Галичини розуміє автор теперішні воєвідства тернопільське, станиславівське та львівське без повітів Кольбушова, Кросно, Ланцут, Ніско, Пшеворськ, Ряшів, Стрижів і Тарнобжег. Уважаємо, що сама тема цікава для пізнання економічних відносин у нашому краю, а то тимбільше, що ця ділянка сільського господарства є основою розвитку нашої молочарської кооперації. Деякі інші уступи цеї праці помістимо в дальших числах К. Р.

Зміни скотостану у Сх. Галичині за останніх 50 літ можна перевірити на основі списів худоби, які переводила кожночасна державна влада.

Списи за часів панування на території Сх. Галичини Австро-Угорської Монархії і в часі обнятім цею працею, переводжено на основі конскрипційного закону з 29. березня 1869 р. в таких роках і датах:

1) 31. XII. 1880 р.
2) 31. XII. 1890 р.
3) 31. XII. 1900 р.

4) 31. XII. 1910 р.
5) січень 1916 р.
6) квітень 1918 р.

За часів Польської Республики:

7) 30. IX. 1921 р.
8) 30. XI. 1927 р.
9) 30 VI. 1929 р.
10) 30. VI. 1930 р.

Основними і опісля докладно опрацьованими через статистичні чи інші установи були списи в. р. 1890, 1910 і 1927 р. Інші списи виказують ріжні недокладности при чому найменше докладними є списи з часу війни (рр. 1916 і 1918), бо вони не обіймають окупованих під той час російською армією областей, а також спис з року 1921, який виказує відхилення аж до 10%[1]) у краєвій пересічі, а то через відому абстиненцію українського населення і негативне відношення його до всіх переписів (отже нетільки худоби, але теж людей, будників і т. д.) взагалі. В деяких повітах доходили неправильности і до 30% хоч при розгляді спису не подано, як саме малася ця справа на території Сх. Галичини. До того треба додати, що недавні воєнні події, які ледви закінчилися в р. 1920, не дали можливости молодій адміністрації мати ясний погляд на зміни, які заіснували в ділянці плекання худоби, а тому спис доповнювано часто навгад, що потверджено опісля при контролі.

Зате спис з р. 1927, був докладний, хоч підсумки, зроблені в староствах і воєвідствах треба було докладно переробити в Головному Статистичному Уряді у Варшаві, бо у них було чимало похибок[2]).

Коли брати на увагу докладність даних, то можна вірити, що добрими даними, з деякими невеликими і допускаємими відхиленнями є списи з 31. XII. 1910 і з 30. XI. 1927. А тому порівнання передвоєнного і повоєнного стану худоби на основі цих списів можливі в детайлях, при чому інші списи треба приняти як орієнтаційні з тими недомаганнями, про які згадано. Всеж-таки у загальному списи ці дають бодай грубий перегляд стану худоби і відношення її до людности та краю, а з цим дають загальну основу для представлення розвитку плекання худоби що до її скількости.

Австрійські переписи худоби (що 10 років) були надто рідкими, хоч недокладні роблено і частіше. На це недомагання звернено увагу в Польщі і від 1927 р. роблять їх частіше.

Коли приглянутися загальній скількости рогатої худоби у Сх. Галичині, то вона представлялася в поодиноких роках ось як:

	1880[3])	1890[4])	1900[5])	1910[6])	1921[7])	1927[8])
1. Львівщина	606,567	686.159	740.117	680.485	592.820	617.375
2. Тернопільщина	371.490	390.422	448.530	425.743	364.643	429.603
3. Станиславівщина	458.527	485.752	519.119	444.543	414.192	433.980
Сх. Галичина	1436.584	1562.333	1.707,766	1,550.771	1371.655	1480.958

[1]) Ludwik Krzywicki: Rozbiór krytyczny wyników spisu z r. 1921, Miesięcznik Statystyczny, том V., зошит 6. р. 1922., стор. 87.

[2]) Edward Szturm de Sztem: Inwentarz żywy w Polsce (Spis i t. d. w r. 1927), Kwartalnik Statystyczny 1928, том V., зошит 2, стор. 574.

Загальна скількість худоби зростає аж до року 1900, в якому осягає найвищий стан, а опісля зменшується, осягаючи в р. 1910 число, що рівняється приблизно 1890 рокови. Воєнні роки приносять зі собою заломання у числі худоби через воєнні ділання і реквізиції, а по війні число худоби в р. 1927 доходить приблизно до числа, яке було в р. 1880. З того виходить, що за минулого пів століття змінялася скількість худоби зразу на користь, опісля зменшувалась, а по незначнім зрості після війни є ледви такою самою, як 50 літ тому взад. Треба однак підкреслити, що тепер є тенденція до збільшення худоби, чому сприяють теж відповідні напрямні розвитку цеї ділянки сільського господарства Сх. Галичини загалом.

Замітне, що з усіх земель тільки Тернопільщина дійшла, а то й перевисшила число худоби з р. 1910, хоч воєнні події тревали тут найдовше та найбільше було можливостей до нищення скотостану.

Треба зазначити, що рік 1880, який є вихідним для нас, є теж початком дійсного розвитку плекання худоби у Сх. Галичині. Бо якраз на цей рік припадає введення в життя закону[9]) про поборювання книгосушу (Rinderpest, pestis bovina) яка то хвороба рік річно нищила тисячі худоби в цьому краю. Ще в р. 1881 згинуло з цеї причини 3952 штуки худоби в Австрії (Цісляйтанії), в р. 1882 згинула в Галичині тільки 1 штука, а від р. 1883 не було ні одного випадку цієї хвороби на нашій території.

До винищення цеї хвороби причинився чимало розпорядок, виданий в р. 1882 австрійським правительством, яким заборонено імпорт худоби з російської імперії до Австрії[10]). Коли так забезпечено худобу перед найстрашнішою заразою, можна було надіятися буйного розвитку цієї ділянки сільського господарства, що у висліді дало власне сильний прибуток скотостану.

Зате перше десятиліття XX віку — це катастрофальне зменшення скотостану, що в деяких повітах дійшло до просто застрашаючого відсотка (Богородчани 27-, 4%!). Правда, зменшення числа худоби не свідчить ще про зменшення чи зниження якости[11]), якою можна направити чисельне зменшення, але не видається правдоподібним, щоби це можна було зробити аж в такій великій мірі.

Причини цього спадку скотостану треба шукати: 1) в збільшенні скількости коней в гірських повітах[12]), 2) в збільшенні скількости безріг[13]), яких збут давав вигляди рентовности, 8) в зменшенні плекання волів, яких від р. 1910 зменшилося в деяких повітах о 6 до

---

[3]) Stefan Komornicki: Główne wyniki spisu bydła rogatego z 31. XII. 1890; Wiadomości Statystyczny o stosunkach krajowych tom XIII., zesz. II.

[4]) Rocznik Statystyki Galicji, rok IY, 1892/93, Lwów 1893.

[5]) Dr. S. Kasznica i Dr. M. Nadobnik: Najważniejsze wyniki spisu ludności oraz spisu zwierząt domowych z 31. XII. 1910. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, Tom XXIV, zeszyt I., Lwów 1911.

[6]) ibid.

[7]) Spis ludności z dnia 30. IX. 1921, Miesięcznik Statystyczny, tom V., zesz. 5., 1922.

[8]) Edward Szturm de Sztrem: Inwentarz żywy w Polsce, Kwart. Statyst. tom Y. zesz. 2.

[9]) Dr. Gustav R. v. Wiedersperg: Die Entwickelung des Veterinärwesens in Österreich Wien 1899, (Geschichte der österr. Land-u. Forstwirtschaft, II том, стор. 790).

[10]) Karol v. d. Malsburg: Die Rindviehzucht in Galizien, Стор. 658.

[11]) Dr. St. Kasznica i Dr. M. Nadobnik: Najważniejsze wyniki... z 31. XII. 1910, стор. XLVI

[12]) ibid. стор. XLVI.

[13]) ibid. стор. XLVII.

8 тисяч (Турка, Ліско) [14]), 4) загальних умовинах в державі і краю, які були несприятливі для плекання худоби загалом, а в Сх. Галичині проявлялися ще й спеціяльною крізою дрібного і середнього сільського господарства.

Цікаве є порівнання воєнних страт, по яких прийшло збільшення скотостану в Сх. Галичині. Щоби можна було порівнати загальні числа, дораховано в даних з р. 1918 в поодиноких областях, занятих російською армією повіти з кількістю худоби з р. 1921; це очевидно неправильні числа, але такі, які дають можливість орієнтації. Тому, що при списі в р. 1916 в Тернопільщині було занятих російською армією на 17 повітів аж 7, пропускаємо абсолютні числа.

	1910	1916[15])	1918[16])	1921[17])
1. Львівщина	680.485	362·065	578.801	592 820
2. Тернопільщина	425 743		254.751	364.643
3. Станиславівщина	444.543	313.879	369.339	414.192
Сх. Галичина	1,505.771		1,202.891	1,371.655

Так отже страти, які були дуже великими ще в р. 1917, починають, помимо некорисних воєнних років, скоро вирівнуватися, що бачимо з переписів 1918, а ще краще 1921 р. Наглядніше викажуть це отсі релятивні числа [8]).

	На 100 штук 1910 р. припадає штук		
	в р. 1916.	в р. 1918.	в р. 1921
1. Львівщина	54,9	84,9	87,2
2. Тернопільщина	46,7	55,7	85,7
3. Станиславівщина	70,6	84,8	93,2
Сх. Галичина	57,4	75,0	88,7

З цього видно, що найбільше знищеною була Тернопільщина, по ній Львівщина, а щойно потім ідуть гори і підгіря. Зате регенерація від р. 1916 до 1918 відбулася найкраще в Львівщині, а від р. 1918 до р. 1921 найкраще в Тернопільщині. Ці цифри вказують теж, що в р. 1916 недоставало ще 42.6% скотостану, в р. 1918 — 25%, а в р. 1921 — 11. 3% скотостану з р. 1910. При цьому треба зауважати, що скотостан в р. 1916 був найменшим від 1880 року і творив ледви 60% тої кількости, яку в р. 1880 нараховано.

Страти і регенерація худоби у воєнних роках, серед страхіття війни і під безнастанними реквізиціями ріжних армій вказують на те, що Сх. Галичина скоро заповняє свої страти та є тереном, який під господарським оглядом скоро відроджується. На це вказують теж порівнання приросту худоби в Сх. Галичині в рр. 1927, 1929, і 1930.

[14]) ibid. стор. LVV.

[15]) Dr. M. Nadobnik: Stan koni, bydła rogatego i trzody chlewnej w Galicji w styczniu 1916. (Wiadomości Statyst. o stosunkach krajowych, Том XXV., зош. III.,) Lwów 1917,

[16]) Ludwik Krzywicki: Rorbiór Krytyczny i t. d. z 30.IX. 1921.

[17]) ibid. стор. 119—120.

	Приріст у роках:		
	1927 [18])	1929 [19])	1930 [20])
	Рік 1921 = 100	Рік 1927 = 100	Рік 1929 = 100
1. Львівщина	+ 3,4	+ 2,3	+ 4,7
2. Тернопільщина	+ 17,8	+ 7,6	+ 3,9
3. Станилавівщина	+ 4,8	+ 3,4	+ 0,2
	+ 8,6	+ 4,4	+ 2,9

Ці числа потверджують звижкову тенденцію у збільшенні скількости худоби, хоч вона меншає від р. 1927 до р. 1930. При цьому треба брати під увагу теж вплив господарської кризи, яка в роках 1929 і 1930 почала подекуди відділовувати теж на плекання худоби. Невеликий зріст скількости худоби в Станиславівщині в р. 1930 треба пояснити катастрофальними обставинами на Гуцульщині, де брак паші і хвороби знищили велику частину скотостану. Всежтаки порівнання останнього десятиліття перед війною і по ній виходить на користь цього повоєнного. В ньому проявилася рішуча тенденція до зросту скотостану і до його відбудови. Найправильніший зріст скотостану виказує Львівщина, при чому він дальше збільшується, зате зразу великий, а потім опадаючий приріст виказує Тернопільщина.

З наведених даних виходить ясно, що передвоєнний занепад плекання худоби, що проявився у зменшенні його скількости, був вислідом некорисних зовнішних умовин, бо зріст скількости худоби до р. 1900, а потім скорий зріст після воєнного знищення вказує на те, що Сх. Галичина має добрі, або бодай пригідні умовини розвитку скотарства.

Про догідність розвитку плекання худоби у Сх. Галичині свідчить теж посередно зріст числа інших тварин, який від 1. 1921 до р. 1927 представляється в числах так:[21])

Зріст від р. 1921 до р. 1927.	худоба	коні	безроги	вівці
1. Львівщина	+ 3,4	+ 11,1	+ 29,0	— 5,9
2. Тернопільщина	+ 17,8	+ 26,0	+ 99,7	+ 78,0
3. Станиславівщина	+ 4,8	+ 40,6	+ 93,4	+ 5,4
Сх Галичина	+ 8,6	+ 25,9	+ 74,0	+ 25,8

Отже зростає теж число інших тварин, а це вказує на розвоєву тенденцію плекання і інших тварин і посередньо теж худоби.

Однак краще ілюструє умовини розвитку плекання худоби відношення її до уживаної в сільському господарстві площі (загоспо-

[18]) E. Szturm de Sztrem: Inwentarz żywy w Polsce, стор. 575.
[19]) M. Zaremba: Wyniki rejestracji zwierząt gospodarskich w r. 1929, Kwart. Statyst., T. VII., зош. 3., стор. 1314.
[20]) M. Zaremba: Rejestracja zwierząt gospodarskich w r. 1930, Kwart. Stat., T. VIII., зош. 2, стор 460.
[21]) Zygmunt Ihnatowicz: Produkcja zwierzęca, Poznań 1929, стор. 9.

дареної площі) та до людности даного краю. Бо коли загальні (абсолютні) числа не дають можливости прослідження інтензивности годівлі, то дають цю можливість названі релятивні числа при чому є можливе теж порівнання з такими контрольними числами інших країв.

Відношення худоби до загосподареної площі у Сх. Галичині за останніх пятьдесят літ таке:

На 1 км.^{2} загоспод. площі припадало штук худоби:	1880 [22])	1890 [23])	1900 [24])	1910 [25])	1921 [26])	1927 [27])
1. Львівщина	29,6	34,0	—	46,8	29,6	43,9
2. Тернопільщина	22,2	23,7	—	34.0	22.5	31,7
3. Станиславівщина	26,9	28,6	—	40,1	22,6	36,1
Сх. Галичина	26,5	29,3	44,7	40,9	24,9	37,2

Ці числа вказують на скорий зріст худоби від 1880 до 1900 р., спадок до р. 1910, а після війни зріст, як регенерацію передвоєнного стану. Як про це ми вже згадували раніше, загосподарена площа у Сх. Галичині мало змінилася що до свого простору, а тому і відношення скількости худоби до одиниці площі є майже рівнобіжне до загальних (абсолютних) чисел худоби, поданих попередньо.

Зате цікаво приглянутися порівнанню скількости худоби, що припадає на 1 км. загосподареної площі на обговорюваних землях і в інших краях, бо воно дає розвязку питання, чи що до скількости худоби Сх. Галичина є богата, чи бідна країна.

Отсе дані, які відносяться до р. 1927, себто до того, в якому зладжено докладний перепис худоби також і в Сх. Галичині:[28])

К Р А Й	На 1 кв. км. загосподар. площі було худоби:
1. Англія	46,8
2. Бельгія	77,4
3. Голяндія	96,7
4. Данія	89,6
5. Німеччина	55,0
6. Польща	32,5
7. Франція	35,9
8. Румунія	28,3
9. Швайцарія	62,2
I. Львівщина	43,9
II. Тернопільщина	31,7
III. Станиславівщина	36,1
10. Сх. Галичина	37,2

З цих чисел виходить, що Сх. Галичина дорівнує що до густоти розміщення худоби Франції, а перевищає Польщу і Румунію. Самаж Львівщина остає небагато позаду Англії.

[22]) Stefan Komornicki: Główne wyniki spisu bydła rogatego z 31. XII. 1890 r.
[23]) ibid. i Rocznik Statystyki Galicji, rok IV, 1892—1893, Lwów 1893.
[24]) вичислено на основі % % зросту худоби і даних 1910 р.
[25]) Dr. Kasznica i Dr. Nadobnik: Najważniejsze wyniki i. t. d. z 31. XII. 1910.
[26]) Ludwik Krzywicki: Rozbiór krytyczny wyników spisu z 30. XI. 1921.
[27]) Edward Szturm de Sztrem: Inwentarz żywy w Polsce.
[28]) Zygmunt Ihnatowicz: Produkcja zwierzęca, стор. 13.

Після Peter'a[29]) молочність области означується після такої скількости коров на 1 кв. км.:

	На 1 кв. км. коров:
1. дуже молочна	50 — 100
2. молочна	30 — 50
3. мірна	15 — 30
4. мало — і немолочна	менше чим 15

Отже Сх. Галичина належалаб до молочних областей і то до середньої їх кляси. Треба тут зробити поважне застереження що до якости галицької худоби і худоби в інших краях. Бо молочність галицької худоби надзвичайно низька, але якраз тому має вигляди до зросту в майбутньому.

Відношення худоби до людности дає погляд на рівнобіжність збільшення скотостану і густоти населення, а враз з тим є теж певним засобом до прослідження зросту інтензивности плекання худоби. Зміни у цьому напрямку від р. 1880 дають отсі числа[35]):

На 100 мешканців-хліборобів припадає худоби:	1880	1890	1900	1910	1921	1927
1. Львівщина	42,0	43,3	—	35,0	36,1	39,7
2. Тернопільщина . . .	28,6	27,5	—	24,7	27,8	33,1
3. Станиславівщина . .	45,2	42,0	—	30,2	35,3	37,2
Сх. Галичина . . .	38.8	38,0	35,5	29,1	33,0	36,9

З цього видно, що коли зріст числа хліборобського населення в рр, 1880 і 1890 ішов рівнобіжно зі зростом числа худоби, то вже в р. 1900 зріст населення став відносно більшим, а р. 1910 приніс через зріст людности і зменшення худоби катастрофальне заломання цього відношення. В порівнанні з 1880 роком тільки одна Тернопільщина змінила відношення худоби до хліборобського населення в користь поширення худоби, зате ні Львівщина, ні Станиславівщина цього відношення не вирівнали, а тимсамим цілий край в пересічі не відробив цього, що почав тратити від 1900. р.

Так отже на основі цього зіставлення приходимо до висновку, що хоч пряме збільшення числа худоби поступає, то у відношенні до збільшення числа населення воно не досягнуло того корисного відношення, як це було перед 50 роками.

Коли порівнаємо відношення худоби і населення у Сх. Галичині і в інших краях, знатимемо місце, яке займає наш край у цьому відношенні. Наведені числа відносяться до всього, а не тільки хліборобського населення. Ці числа такі[36]):

[29]) Peter, Milchwirtschaftliche Betaiebslehre, Berlin. Paul Parey, 1913, ст. 83.
[35]) Джерела як відкличники 42 до 47.
[36]) Z. Ihnatowicz: Produkcja zwierzęca, Poznań 1929, стор. 13.

		На 100 мешканців всьої людности припадає штук худоби:
1.	Англія	25,8
2.	Бельгія	20,3
3.	Голяндія	30,2
4.	Данія	79,3
5.	Німеччина	28,1
6.	Польща	28,5
7.	Румунія	35,2
8.	Франція	33,7
9.	Швайцарія	36,9
10.	Східна Галичина	28,2

З цього видно, що відношення худоби до всьої людности (не тільки до хліборобської) у Сх. Галичині подібне, як в Польщі, Німеччині, Голяндії, а корисніше чим в Англії та Бельгії. Має це велике значіння, коли розважиться не тільки сам стан плекання худоби, але також можливости прокормлення молочними продуктами населення свойого краю та експорту надвижок цих продуктів. Сх. Галичина стоїть позаду у цьому відношенні за такими типовими експортерами молочних продуктів, як Данія і Швайцарія, але всеж відношенням числа людности до числа худоби дає можливости такого експорту.

Коли на основі даних так виглядає скількість худоби та її відношення до простору і населення у цілій Сх. Галичині та трьох її областях, то треба звернути увагу на це, що внутрі цих областей є чималі ріжниці, які хочемо видвигнути для повноти образу.

Для цілої Сх. Галичини екстремні вартости є такі:

1. на	1	км. квадратовий	в р. 1880	10,7	до 39,3
2. „	1	„ „	в р. 1910	26,4	до 67,5
3. „	1	„ „	в р. 1927	23,8	до 61,1
4. „	100	„ хліб. людности	в р. 1880	20,9	до 67,6
5. „	100	„ „ „ „	в р. 1910	18,4	до 50,9
5. „	100	„ „ „ „	в р. 1927	24,9	до 55,6

Замітне при цьому те, що поодинокі повіти вдержують свій характер богатих чи бідних в худобу на протязі десятиліть і то помимо воєнних знищень, що свідчить нетільки про те, що природні умовини відносних районів мало зміняються, але теж і про те, що хлібороби десятиліттями держаться у господарювані подібних метод і звичаїв.

На основі даних про скількість худоби в Сх. Галичині треба ствердити, що вона у порівнанні з іншими краями вдоволяюча, а її відношення до площі краю і населення у загальному корисне.

Коли взяти на увагу якість молочної худоби, то приходимо до заключення, що помимо теперішнього поганого стану молочности, можна її поправити, до чого є дуже прихильні умовини так у самих хліборобів, як і теж і в природних обставинах краю.

Скора регенерація скотостану Сх. Галичини після війни і його постійний зріст, а також постійний зріст його в роках 1880 до 1900, як теж і занепад в рр. 1900-1910 вказують на те, що плекання худоби

мусить мати теж добрі зовнішні, головно економічні і агрополітичні умовини розвитку, на які реагує скоро так в позитивному, як теж і негативному напрямку. Сх. Галичина є для цього зразком, коли переглядати розвиток худоби за останнього пів століття.

Евген Храпливий.

Використання джерел енергії на Вел. Україні.

І. Силовий апарат в УСРР.

Спосіб користування енергією*) в сучасній техніці прямує до найповнішої централізації її постачання. Власні енергостації на кожному підприємстві все частіше заступається стаціями для загального користування, бо цей спосіб зменшує резерви (ялові й інші), полегшує вирівнання навантаження, подешевлює устаткування й будову помешкань, підносить сучинник корисного чину енергетичного урядження, зменшує кошт обслуги і унезалежнює енергопостачання. Крім цього при раціональному енергогосподарстві важливим моментом є використання осередкових засобів підприємств, як відпрацьована пара, відхідні гази й тепло, відпади виробництва, як штиб, тирса, кора, лушпиння і т. інш.

В справі перетворення природньої енергії в механічну в сучасній техніці прагнуть, щоб цих перетворень було найменше і енергія при них витрачалася найощадніше. Через це в країнах з розвиненою технікою рушії з малим сучинником хутко заступають ефективнішими. Парова машина є серед сучасних рушіїв найменше ощадною; в ній страта топлива доходить кругло до 95%, тоді як в досконалих системах рушіїв ця страта зменшується до 75—70%. Зрозуміло, що чим далі наявність у підприємстві парової машини стає виразною ознакою відсталости й негосподарности. У нових, модерних підприємствах цей вид рушіїв уже не примінюється.

Розподіл силового апарату в УСРР по ріжним видам рушіїв і порівнання його з апаратом цілого СРСР видно з наступної таблиці, яка побудована на даних промислового перепису СРСР на рік 1925/26:

	Промисловість без електростацій загального користування								Ел. станції загальн. користування			
	Потужність всіх рушіїв у 1.000 HP		Всі рушії у %% до підсумку		Потужність діяльних рушіїв у 1.000 HP		Діяльні руш. у %% до підсумку		Потужність у 1.000 HP		У %% до підсумку	
	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР
1. Парові машини . .	767	1.169	47,5	47,2	302,5	920	45,7	46,2	8,3	45,8	8,2	5,3
2. Льокомобілі	21	119	2,7	4,8	13,8	96	2,0	4,8	2,2	8,9	2,2	1,0
3. Парові турбіни . . .	232	596	29,9	24,2	201,1	491	30,4	24,7	60,4	684,4	60,0	79,7
4. Дізеля	29	200	3,7	8,1	24,8	175	3,7	8,8	21,9	89,0	21,8	10,5
5. Інші рушії внутріш. горіння . . .	116	301	14,9	12,2	109,1	237	16,5	11,9	3,2	12,7	3,2	1,5
6. Водяні колеса . . .	0,9	7	0,1	0,3	0,8	6	0,1	0,3	—	—	—	—
7. Водяні турбіни . .	9,9	79	1,2	3,2	9,3	66	1,6	3,3	4,6	18,2	4,6	2,0
Разом . . .	775,8	22471	100	100	661,4	1991	100	100	100,7	859	100	100

Таблиця свідчить, що загальна потужність рушіїв в УСРР складає 31,4 % потужности рушіїв цілого СРСР. Потужність рушіїв електростацій в УСРР виявляється незначним відсотком, біля 13. Найменше ефективні рушії (парові машини й льокомобілі) ще досі складають в промисловости УСРР більше половини. Водну енергію (без Дніпрельстану) використовують ще цілком в незначних розмірах (1,3%). Парові турбіни покищо постачають біля 30%, а для цілого СРСР — 24,2 % енергії. Отже базою силової енергії в УСРР є в сучасний мент паросилові, найменше ефективні рушії.

Докладну характеристику рушійного апарату УСРР і порівнання його з апаратами Спол. Держав Півн. Америки (СДПА), Англії і СРСР дає наступна таблиця:

	Парові машини і льокомобілі		Парові турбіни		Рушії внутрішнього горіння		Водяні турбіни і колеса	
	Всі первісні рушії	Електростації	Всі первісні рушії	Електростації	Всі первісні рушії	Електростації	Всі первісні рушії	Електростації
	У %% потужности всіх первісних рушіїв чи електростації кожної країни							
УСРР	50,2**)	10,4	29,9	60,0	18,6	25,0	1,3	4,6
СРСР	52,0	6,3	24,2	79,7	20,3	12,0	3,5	2,0
СДПА . . .	68,0	8,3	14,4	61,0	10,4	1,5	7,2	28,2
Англія	73,7	8,8	15,7	89	9,8	1,8	0,8	0,4

Ця таблиця вказує, що серед первісних рушіїв УСРР парові машини мають пропорційно невеликий % у порівнанні з іншими країнами; рушіями внутрішнього горіння УСРР як в промисловости, так і в електростаціях майже найбагатіша. Останнє пояснюється мазутовим, значно відставшим від европейської й американської, характером нафтоперерібної промисловости в СРСР (головно на Кавказі).

Структура силового апарату УСРР за останньою таблицею ніби має перевагу навіть над силовим апаратом СДПА, бо в ній парові машини мають менший %, ніж в останніх. Але одні дані про склад рушійного апарату не вистарчають для висновку про фактичну раціоналізацію енергетичного господарства країни. Кращий склад силового апарату УСРР пояснюється тим, що в ній промисловість почала розвиватися значно пізніше, маючи ще цілком незначні розміри в періоді, як парова машина одиноко панувала в рушійному апараті. Почасти на утворення такої сприятливої структури силового апарату тут вплинуло те, що за час світової війни, визвольної боротьби і воєнного комунізму силовий апарат значно зужився і був при переведенні промислового перепису або цілком викреслений, або уже в останній час його заступили натурально більше модерними конструкціями.

З другого боку в промисловости СДПА раціоналізація енергетичного господарства по війні провадилася в напрямі не реконструк-

*) Ця стаття доповнює а почасти й продовжує статтю тогож автора в „Кооп. Респ." (ч. 3. ст. 83) за б. р. під заг. „Джерела енергії в УСРР". — Звертаємо увагу читачів на висновки шан. автора, які дотичать обох статей. — Ред.

**) Пояснення для читача; Це значить, що прим. первісні парові рушії на Україні (УСРР) становлять 50,2 всіх первісних рушіїв УСРР. — Ред.

ції первісного апарату, а для його заступлення централізованими силовими урядженнями з переведенням механічної передачі на електричну. В СДПА створювалися зверхпотужні (Super Power) електростації загального користування. Тому парова машина в СДПА, як найраніший вигляд первісних рушіїв, в децентралізованих урядженнях залишилася пануючою. Одначе останніми роками загальна потужність первісних уряджень в промисловости СДПА не лише релятивно, а й абсолютно зменшується. В р. 1913 потужність всіх первісних рушіїв обрібної промисловости СДПА виносила 20,2 млн. HP, а на рік 1925 вона знизилася до 19,9 млн. HP. Натомісць потужність рушіїв електростацій за той же час тут зросла ось як: в р. 1919 вона мала 9,3 млн. HP, а в р. 1925 дійшла до 15.9 млн. HP.

Крім цього й інші властивости структури силового апарату СДПА є вищими від апарату промисловости УСРР. Так пересічна потужність паросилового рушія в СДПА на 1925 рік була 206 HP, а в УСРР 155 HP. Гідрорушії (водні рушії) на той же час мали пересічну потужність в СДПА 215 HP, а промисловості УСРР лише 37,4 HP. Лише пересічна потужність рушіїв внутрішнього горіння в промисловости УСРР була більшою ніж в промисловости СДПА, а саме: 136,3 HP проти 82,5 HP.

Отже силовий апарат промисловости УСРР не лише в кількосному, а й у якісному відношенню значно відстає від такогож апарату промисловости СДПА.

II. Енергетичний білянс промисловости УСРР.

Загальна кількість енергії, що її вироблено в промисловости УСРР за промисловим переписом на рік 1925/26 виносила 2.229 млн. HP/годин, з яких на долю первісних децентралізованих рушіїв припадало 2.108 і лише 121 млн. HP/годин на електроцентралі. Децентралізовані уряджения при цьому постачають 94 % всієї енергії, а на електростації загального користування лишається 6 %. Останній показчик є дуже несприятливим для енергогосподарства УСРР. Особливо це яскраво виявляється, коли порівняємо кількість енергії, що її вироблено на електростаціях загального користування в УСРР і інших країнах, а саме: (гл. табелю на стор. 227 вгорі).

Отже по виробленню електроенергії УСРР на 1925 рік перебувала на останньому місці серед наведених країн. Її продукція стацій загального користування ще досі лишається в початковій стадії розвитку.

Загальну структуру енергетичного білянсу УСРР і порівнання його з білянсом цілого СРСР за данними інж. В. Вейца можна бачити з наступної таблиці*): (гл. табеля на стор. 227 вдолі).

Як бачимо, 94,6% енергії одержується на децентралізованих урядженнях і лише 5,4% із стацій загального користування. Паросилові ж конструкції в силовому апараті УСРР дають 77,2%, рушії внутрішнього горіння постачають 21,1% і гідрорушії лише 1,7%. З усієї зужитої енергії на виробничі й господарські потреби самої промисловости припадає 94%, а на бік відпущено лише 3,9%. Такий високий відсоток зуживання енергії на виробництво треба вважати позитивною ознакою енергетичного білянсу. Інші виробничі потреби це

*) Силовой аппарат, енергетический и топливный баланс фабрично-заводской промышленности СССР. Москва, 1929. ст. 63.

	Рік	В міліярдах kw/годин	
		Стації загального користування	Всі стації
УСРР	1925/26	0,16	—
СРСР	1925/26	1,55	3,17
СДПА	1925	61,20	—
Канада	1025	10,50	—
Німеччина	1925	9,92	20,30
Англія	1925/26	6,70	11,00
Франція	1925	—	9,80
Японія	1924	6,70	8,00
Італія	1925	—	7,60
Норвегія	1925	—	6,20
Швайцарія	1925	—	3,90
Швеція	1925	—	3,80
Бельгія	1929	0,90	2,30
Австрія	1923	—	1,60
Польща	1925	0,60	1,30
Чехословаччина	1924	1,10	—
Мадярщина	1925	—	0,44
Румунія	1926	—	0,43
Данія	1924/25	0,25	0,34

Продукція енергії	УСРР		СРСР	
	Млн. HP/годин	% продукції	Млн. HP/годин	% продукції
Вироблено:				
1. Всіма урядженнями промисловости	2108,2	94,6	6004,6	84,7
У тому числі:				
а) паро-рушіями	1628,4	77,2	4566,0	76,0
б) рушіями внутр. горіння	443,8	21,1	1200,2	20,0
в) гідро-рушіями	36,0	1,7	238,4	4,0
2. Одержано з боку	121,3	5,4	1087,4	15,3
	2229.9	100	7092,0	100

Видаток енергії	УСРР		СРСР	
	Млн. HP/годин	% продукції	Млн. HP/годин	% продукції
Зужито:				
1. На виробництво	1955,4	89,8	6317,6	90,9
У тому числі:				
а) на робочі машини	1942,8	99,35	6265,0	99,9
б) інші виробні потреби	12,71	0,65	54,0	0,9
2. На господар. потреби	84,8	4,2	272,0	4,1
3. Віддано на бік	86,6	3,9	248,6	3,5
4. Страти при трансформації	102,5	2,1	253.8	3,5
	2229,9	100	7092,0	100

є головно витрати енергії на хемічні процеси і електрометалюргію. Ці потреби майже ще не існують в УСРР, бо на них річно витрачається лише 12,71 млн. HP/годин, що складають лише 0,65% витрат на виробництво. Такий стан можна пояснити лише тим, що в УСРР

електрохемічна й електрометалюргійна промисловости перебувають ще в зародковому стані. В промислово розвинених країнах витрата на електрохемічну й електрометалюргійну промисловости складають до 30 й більше відсотків взагалі зуживаємої енергії.

III. Енергетика головніших галузів промисловости УСРР.

Вугілля й чорний металь є і будуть давати основну масу продукції народнього господарства України. В останній вугілля служить не тільки паливною базою, а й джерелом здобування ріжних органічних сполучень, як виробництво бензолових перетворів і т. інше.

Камяновугільна промисловість зуживає багато чисто склової енергії і сама має значну кількість відпадів у вигляді штибів, відламків, непридатних на продаж, що не витримують транспортування. Очевидно, що на копальнях є раціонально використовувати електроенергію з великих стацій, які мають джерелом дешеві відпадні продукти. В УСРР для 350 копалень, що працюють, існує покищо лише пятилітній плян про централізацію енергопостачання 3-х великих районових та біля 25-ти дрібних стацій, а тим часом майже кожна копальня користується власним примітивним енергопостачанням (частіше з паровими машинами). Шахти копалень УСРР в середині не тільки не зуживають електроенергії, а в більшости ще й не механізовані взагалі.

Коксодобувна промисловість бензолю працює досі на малих по розмірах і примітивних по конструкції печах. Лише біля 30% коксовень вловлять летючі продукти своїх печей. Брикетних фабрик також ще в камяновугільній промисловости УСРР дуже мало і тому специфічними сталими додатками всіх тутешніх копалень є гори штибу.

Металюргійна промисловість зуживає велику кількість силової а також у вигляді палива енергії, маючи сама значні осередкові джерела в доменних і інших ґазах, продуктах виробництва. Через те на металюргійних підприємствах має велике значіння раціональне ведення ґазового господарства. Одначе в УСРР ґазове господарство на металюргійних заводах провадиться примітивно, випускаючи в повітря більшу частину газу без використання його тепла. Тільки в останньому часі тут почали чистий коксовий ґаз, чи в суміші з доменним, зуживати в мартенівськім виробництві. У металюргійних заводах ще й досі вживають старих парових машин з найбільш розповсюдженою механічною передачею. І хоч металюргійна промисловість УСРР в р. 1931 дала 67% виробництва металю цілого СРСР, але у порівнанні з модерними формами її в европейських країнах є дуже відсталою.

Електрометалюргія, що останніми роками швидким темпом розвивається в цивілізованих країнах Европи й Америки, в УСРР ще фактично не існує. Покищо будується великих розмірів електросталеливарня для зуживання електроенергії Дніпрельстану, але фактичне закінчення цієї будови може ще затягтися на довший час.

Металеобробна промисловість має теж децентралізоване енергетичне господарство.

Не може пишатися раціоналізацією енергогосподарства і цукрова промисловість, на якій з р. 1926, за Козловим*), застосовано лише біля 300 нових паровиків на 165 цукроварів! У цій промисло-

*) П. Ф. Козлов. Основы устан. реконструкц. енергохозяйства сахарной промышленности. Проблемы генплану електрификации СССР. 1931, ст. 211.

сті з осередкових джерел енергії використовуються покищо лише верхні кальорії парових уряджень.

Горальнича, олійна, млинарська й інші легкого типу промисловости УСРР мають в переважаючій більшости децентралізоване примітивне енергогосподарство.

Транспорту УСРР що до енергогосподарства теж не можна вважати раціоналізованим. Залізниці УСРР, маючи довжину 14.000 км. (18, 2 проц. цілого СРСР) і даючи за останні роки 33, 9 проц. вантажообігу цілого СРСР, зуживають головним чином найцінніше для металюргії паливо — спікливе вугілля. В сучасний мент залізниці УСРР перебувають в напівзруйнованому стані без відповідного своєчасного ремонту і своєчасної заміни старих уряджень новими, що викликає марнування великої кількости палива. В паротяговому парку залізниць УСРР є в праці 32 проц. паротягів старших як 25 років (в СДПА паротяги старі 25 років замінюють новими). Електрифікація залізниць УСРР існує лише в проєктах, бо в цілому СРСР електрифіковано лише 55 км. залізниць*).

Висновки.

Базою енергетичного господарства УСРР є хемічна енергія горючих матеріялів, хоч тут є й помітні кількости гідроенергії. Енергетичний білянс УСРР є активний, більшу половину носіїв енергії вона експортує за межі своєї ториторії в СРСР.

Видобування носіїв енергії та її зуживання в УСРР має випадковий характер без огляду на раціоналізацію й ощадність. Раціоналізувати енергогосподарство УСРР можна лише при умові, коли воно задовольнятиме інтереси самої країни, а не пристосовуватиметься головно до потреб СРСР. Теперішнє енергогосподарство УСРР провадиться виключно з точки погляду інтересів цілого СРСР. Зміни в цьому господарстві УСРР робить виключно з точки погляду інтересів народнього господарства СРСР, або точніше РСФСР.

Так, п. Соколін у доповіді на Всеукраїнській Конференції в справі пляну електрифікації підкреслює, що „ми частина Союзу, і в цьому Союзі виконуємо певні функції. З цього погляду для нас мають велику вагу ті числові накреслення, що їх дано по Союзі"... і далі, що „Україна є постачальником чорного металю та вугільного палива в першу чергу: це наша основна роля в загальній системі союзного господарства"**).

П. Крамер на тій же конференції, доповідаючи про засоби енергії, зазначив, що „було б хибно думати, що, як розвивається друга вугільна та металюргійна база на сході, то роля Донбасу, значить, спадає, або меншає: розвиток другої вугільної бази на сході ні в якій мірі не звільняє Донбас від тієї відповідальности, що покладена на нього почесним званням „союзної кочегарки"... І далі, що „проєктуючи плян розвитку народнього господарства, зокрема по Донбасу, ми виходимо з тієї передумови, що значіння Донбасу в цьому п'ятирічці і для інших, братерських республік залишається в такій же мірі актуальне, як і для України. Тому, проєктуючи видобуток якм'яного вугілля в Донбасі, ми виходимо не тільки з потреб України, а беремо

*) Л. Бурундуківський. Проблема електр. залізн. України. 1931, ст. 35.
**) До 3-ої п'ятирічки УСРР. 1931. ст. 9.

також і вивіз під кінець п'ятирічки в інші республіки, примірно, 60-70 млн. тон... Отже ми вправі з погляду інтересів Союзу, а не тільки України, виходити з тої передумови, що Донбас у найближчому п'ятиріччі матиме найважливіше місце в задоволенні потреб інших республік і не тільки на технологічні, а і на енергетичні цілі *)"...

Отже з наведених заяв відповідальних радянських економістів бачимо, що енергогосподарство УСРР підпорядковане вимогам інших союзних держав, а при цих умовах піднести його до рівня в промислових кранах Европи не є можливим.

В. Іванис.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Історія взаємин марксизму з кооперативізмом.

Карло Маркс не цікавився кооперацією. Він виявив супроти неї не ворожість, але повну байдужість, зовсім так само, як і економісти ліберальної школи. Треба впрочім сказати, що в часі, в якому він писав, кооперація не була ще в повні свого розмаху, навіть в Англії.

Але наслідники Карла Марса знали вже ближче кооперативний рух, бо він починав могутніти і вони заговорили про нього, але радше в згірдливих нотах.

Бебель, німецький марксист, сказав: „Ми не привязуємо великого значіння до користей, які приносять своїм членам споживчі кооперативи, бо вважаємо, що вони не мають ніякого значіння для тих великих перемін, які треба спричинити для того, щоби визволити робітничу клясу з теперішніх форм найманої праці".

Другий знову говорив майже те саме на міжнародньому соц. конгресі в Женеві: „Кооперативні магазини ледви дотикають поверхні сучасного економічного ладу".

Не так давно президент Генеральної Ради окр. Сени, п. Брін, який є від довших років практикуючим кооператором, казав в одній промові: „Виробнича кооперація разом зі споживчою творять повну програму організації праці і розділу богацтв". Одначе щоденник „Ле Попілєр"— („Народник"), орган соціялістів-робітників відповів з місця з обуренням: „Ця повна програма кооперації що до організації праці і розділу богацтв не є дитиною нашого часу. Колиб треба було чекати на розвязку соціяльної проблєми кооперативними споживчими органами, то ми мусіли б чекати аж до 5000-го року".

А можнаби поспитати цього соціяліста, що підніс цей закид, чи він є певний, що його програма здійсниться перед 5000-им роком?

Кооперація може бодай доказати цю вищість над всіми іншими колєктивістичними чи марксівськими програмами, що вона має найбільше осягів і то на найширшій площині.

Так спершу марксісти бачили в кооперації тільки те, що ми звемо реформізмом, якого так не люблять навіть ще нині революціонери. Марксісти бачили в кооперації рух, що має відвернути робітничу клясу від її домагань. Кооперація має знизити кошти прожиття. Гесд казав: Мені бачиться, що кооператори домагаються від робітничої кляси відступлення свого права первенства за миску сочевиці. І треба признати, що такий погляд був досить оправданий ізза ролі, яку еко-

*) До 3-ої пятирічки УССР. 1931. ст. 19.

номісти приписували кооперації: як формі ощадности, призначеній влекшити робітникам дійти до власности.

Проте в послідніх роках минулого століття, марксівські соціялісти, приглянувшись з близька до кооперації, або щонайменше до нео-кооперативізму, як його називають, признали, що кооперація може бути потрібною революційному соціялізмові з богатьох причин.

По перше, тому, що революційні марксисти відчували конечну потребу будувати творчий соціялізм, а не тільки знищуючий. На другий день після побідної революції вони не хочуть бачити тільки руїну' але бажають зразуж взятися до праці над новою соціяльною будівлею. А щоби підготовити це діло обнови, треба дати економічне виховання робітничій клясі; ані професійні спілки, ані заг. робітничі організації не виконають цього завдання. Треба було отже віднайти такі робітничі організації, які мають цей творчий характер.

І ось є тільки одна така: це кооперація, яка організує торговельні підприємства, промислові, навіть хліборобські, якщо тільки може. Бо в дні, в якім капіталісти будуть вже прогнані, заслані, розстріляні, треба буде їх заступити і знайти в пролєтарській клясі людей, які мають деяку вправу в орудуванні капіталами, деяке знання торговлі, виміни, продукції, книговодства *).

Саме споживча кооператива може дати тим міліонам членів деякі відомости з господарства: богато — адміністраторам, а дрібку навіть тим, що є тільки клієнтелею. Тут є отже школа життя й економічної практики і соціялісти самі признали, що не можуть обійтися без неї завтра, після Великого Вечера.

Потім, придивляючись ближче до кооперації, соціялісти віднайшли ще інші користи, більше туземні, але не до погордження.

Вони доглянули в ній спосіб добування гроша. Не забувайте, що інші соціялістичні й революційні організації богато коштують, а нічого не приносять; вони вимагають жертв від своїх членів. Синдикати (професійні союзи) не можуть існувати без членських вкладок, і то великих оподаткувань, оскільки хочуть осягнути якийсь результат. Навіть соціялістична партія не може обійтись без гроша; треба мати касу на вибори, на пропаганду, на виклади.

Коротко кажучи, всі ті боєві організації дуже коштовні і ось, на щастя, знайдено організацію, яка замісць коштувати дає дохід, ор-

---

*) Ми дозволимо собі навести одну сторінку з наших викладів, давної дати, з 14-ого травня 1889 р. (Майбутність кооперації — в кн. Кооперативізм): „Уявіть собі, якщо хочете, що соціяльна революція стане завтра дійсністю. Кровавий день закінчився і революція вдалась: буржуазія повалена як кляса; право власности знесене; земля, підземелля, фабрики, машини, магазини, зелізниці, банки і банкові каси — все це в руках народу; ви лягаєте в ліжко буржуа і золоті мрії колишуть ваш сон. А опісля ті хазяйства, ті фабрики, ту зелізницю, ті банки, ті магазини треба пустити в рух, треба наново впровадити в рух той цілий економічний великанський апарат, який, задержавшись один день, спричинивби смерть соціяльного організму. І не говоріть, що це станеться поволесеньки, що ви матимете час, що ви привчитесь. Ні! Ні! Вимоги соціяльного життя не дадуть вам ані одного дня, ані одної вільної хвилини. З місця треба буде взяти провід господарства в свої руки та приняти на себе відповідальність; як ні, то суспільство згине; ні, воно не згине, але в спазмі своєї агонії скине новий порядок, який дусить його і поверне назад до старого способу життя. — Соціялісти революціонери можуть побідити в сто боротьбах; оскільки вони не всилі заступити зразу власників-капіталістів, підприємців, торговців своїми людьми, все те не служитиме нікому і треба буде його починати на ново".

Ці передбачення видаються сьогодні банальними, але 30 років перед большевицькою революцією, вони такими не були.

ганізацію, яка замісць жадати вкладок — розділює дохід, звороти — міліонові доходи, там де кооперація достаточно розвинулася. Чи не булоби глупим легковажити такі організації? Треба їх використати, щоб дістати гроші на партію; треба жадати від кооперативних товариств, щоби вони давали свої доходи, звороти, на соціялістичну роботу.

Третю користь, майже того самого роду, що попередня, побачили вони у випадках страйку. Знаєте, скільки то разів страйки не вдавалися тільки тому, що робітники мусіли піддатися, бо не мали що їсти? Якийсь час місцеві торговці уділяли їм кредит, але це не могло вічно тривати; і коли страйк затягнувся пару тижнів, кілька місяців, тоді й крамар і пекар і різник спиняли їм харчі. Там одначе, де існують кооперативні споживчі товариства, — можна їх обернути у достатні шпіхлірі в часі страйку. Коли настає страйк, то звичайно постановляється т. зв. „комуністичну зупу", себто місце де розділюються страйкарам і їхнім родинам харчі, щоб скріплювати їх витривалість. Але це тільки тимчасовий засіб; тимчасом там, де є великі кооперативні магазини, там знайдете резерви для тисячів людей. Кооперативні товариства можуть служити як постачання в соціяльній війні, так як є військове постачання у війні з чужинцями.

Ті міркування заворушили соціялістів і можна було бачити, як поволи соціялізм занехував своє непримирене становище супроти кооперації, подаючи їй руку.

Те зближення між кооператизмом і марксизмом має цілу історію, але я обмежусь, вказуючи на головні його дати.

Можна сказати, що перші почали Бельгійці. Бельгійські соціялісти створили 40 років тому кооперативні товариства, головно споживчі, руководячись передовсім ідеями, які я назначив, цебто віддаючи їх на службу проф. спілок і соціялістичної партії. В Бельгії синдикалізм, соціялістична політична партія і кооперативи творять одно; можна навіть сказати, що кооперація створила соціялістичну партію в Бельгії.

Відтак теж і на міжнародніх соціялістичних конгресах признано вартість кооперації, а саме на міжнародньому соціялістичному конгресі в Копенгазі в 1910. р. Інтересно зблизити дати. Я вам говорив, що на соціялістичнім конгресі в Марсилії 1879 р. під впливом Жіля Геcда, ученика Маркса, кооперацію зовсім відкинено, як розвязку, заступаючи її колєктивізмом. А ось трицять років опісля, міжнародній соціялістичний конгрес в Копенгазі ухвалив ось таку резолюцію. Признаючи не тількя матеріяльні, але й моральні користи, що кооперація дає робітникам, ухвала кінчиться ось як:

„Робітнича кляса в боротьбі з капіталізмом уважає за дуже важну річ, щоби синдикати, кооперативи і соціялістична партія, заховуючи свою окремішність, були злучені між собою взаєминами, та щоби ті взаємини ставали все тіснішими".

Але найвиразніше висловив цю думку про потребу перепросин з кооперацією визначний ученик К. Маркса, Лєнін. Цей диктатор, що сам уважав себе найбільш непорочним представником марксизму, вихваляв кооперацію — цей висказ не є пересадний — вважаючи її конечною для перемоги, ба навіть для існування нового комуністичного суспільства.

Ось вам кілька речень зі статті, що появилася, здається мені, рік тому назад; стаття поміщена у часописі „Правда“:

„У нас — в Росії — коли політична влада в руках робітничої кляси, одинокий обовязок, який маємо виконати, це притягти нарід до кооперації“.

„Наші товариші не здають собі справи із великанського, необчислимого значіння, яким являється для нас розріст кооперації в Росії“.

„У нас часто глядять на кооперацію з призирством і не розуміють її виїмкового значіння, яке вона має для нас у найважнішому питанню: захопити для держави знаряддя продукції, опісля в питанню переходу до нового ладу.

Коротко — перед нами одинока розвязка: зробити російський нарід достаточно цивілізованим, щоб він зрозумів усі користи з загальної його участи в кооперації“.*)

Чи треба отже святкувати заручини між соціялізмом і кооперацією?

Зовсім ні.

Коли більша часть соціялістів, ба навіть марксистів погоджується віддати кооперацію в руки соціялістичної партії, як такої, то взаїмности не має. Тільки небогато кооператорів погоджується віддати кооперацію в руки соціялістичної партії, як такої, а ще менше тих, котрі хотілиб віддати її комунізмові Москви. Величезна більшість кооператорів залишилася вірною засадам рочдельських піонірів.

Ті ріжниці поглядів проявились у формі схизми в кооперативних рухах деяких країв; і вони тут і там загрожують ще й нині.

У Франції появився перший розкол 30 років тому, в 1895 році, французький кооперативний рух був тоді ще молодий, бо тільки 1855-м р. від першого його конгресу, датується його народження, зглядно його пробудження. В десять років опісля соціялісти відлучилися від Кооперативного Союзу, та утворили окрему організацію під дивною назвою: Кооперативно-соціялістичної Біржі, йдучи за програмою, яку я вам саме накреслив. З того часу (17 років: від 1895-ого до 1912-ого) до нині осталися у мене тільки неприємні спомини вічної полєміки поміж червоними кооперативними товариствами і кооперативами, які глумливо називано невтральними, буржуазними, ба навіть жовтими, хоча правдиве імя, що їм належалось, було: — вільні, для всіх отворені, автономні кооперативи, бо вони остались вірними програмі з Рочделя і Нім.

Проте ціною великих зусиль з обох боків схизма ця закінчилась в 1912-ім році, коли то оба табори злучилися, принявши програму, текст якої подав я в першім розділі і в котрій численні кооператори добачують великі уступки колєктивізмові. — Тим „Пактом єдности“, як ми його називаємо, покликано до життя Національну Федерацію Споживчих Кооператив.

Одначе наслідком світової війни і під впливом подій в б. Росії, наново повстав у нутрі Національної Кооперативної Федерації заро-

---

*) Наступники Лєніна і в теорії, а ще більше в практиці просто потоптали високу ідею кооперації, а її реальні здобутки обернули в нівець.

Кооперація на „Радянщині“ зовсім не є тим, що в Зах. Европі звичайно принято розуміти під кооперацією, не є вона там вільним обєднанням людей, а примусовим; вона позбавлена всякої свободи господарської діяльности і фактично є тільки урядовим апаратом для розділу товарів, приділених їй ласкаво з державних магазинів і по цінах подиктованих владою. — *Редакція.*

док червоної опозиції: це є кооперативісти — революціонери, які на кожному з наших національних конгресів предкладають резолюції, щоби кооперативістичну програму перетворити в політично-соціялістичному дусі. Цей напрям зєднав собі тільки малесеньку меншість і на останньому конгресі в Бордо, тільки 350 голосів заявилося за ним, на близько 5000 голосів. Проте він уявляє собою рух, якому треба присвятити пильну увагу, тимбільше, що, коли у Франції він незначний, то в інших краях він займав далеко поважніше місце, не кажучи про Радянщину.

Так отже перед нами не одна, але дві програми кооперативізму.

Соціялістичні кооперативи.

Пригляньмося тепер, які є характеристичні риси соціялістичних кооператив.

Наперед те, що вони злучені з партією, з політичною організацією, яка має своїх представників в парляменті, будь це злучена соціялістична партія, чи партія комуністична. Соціялістична кооперація не вірить, щоби вона, кооперація, могла сама здійснити кооперативістичну програму, але тільки держучи спільний фронт з партією; бо, як вони твердять, соціяльне перетворення нездійснимe без політичних середників.

Ніколи кооперативізм не зможе, кажуть вони — і тут нам здається, що слухаємо наново насмішків економічної ліберальної школи над дитячими амбіціями кооперативізму — самим фактом розмножування своїх товариств заступити капіталістичний устрій, захопити в свої руки торговлю, промисл, сільське господарство. Тільки політична акція зможе соціялізувати і забезпечити суцільний розвій кооперації, стелючи перед нею вільний шлях.

Таким є, справді, погляд Леніна в статті, з якої я вам прочитав кілька речень. Оскільки він прославляє кооперацію, то тільки під умовою, яку стрічаємо в останньому рядку його статті: „Коли існує публична власність на знаряддя продукції, коли пролетаріят, як кляса, вже переміг буржуазію, тоді тільки режім освічених кооператорів являється режімом соціялізму“.

Отже ту кооперацію підчинає він, як передумові, політичній і революційній акції.

Друга риса соц. кооператив в тому, що вони є переважно замкнені. Іноді вони приймають тільки членів соціялістичної партії, цебто вписаних на партійну лісту, і які платять партійні вкладки. Але така непримиримість є досить рідка. На загал, вимагають вони тільки, щоби члени були працівниками (не тільки рук, але також й інтелектуальними робітниками). Російські кооператори приняли при своїм рекрутуванню членів ту саму засаду, що вписана в конституцію Совітів для політичного устрою: „право голосування відбирається тому, хто черпає зиск з праці другого“. Отже — ніяких буржуа, ніяких купців, ніяких власників, ніяких торговців, нікого, хто жиє інакше, як з власної праці!

А ось ще одна прикмета, що має тільки практичне значіння, одначе з дуже важними наслідками. Соціялістична система хоче знести систему зворотів. Загально відомо, що споживчі кооперативні товариства розділюють в кінці року дохід, не відповідно до висоти уділів, але згідно з закупнами членів:

І ось соціялісти-кооператори кажуть, що це буржуазний останок, та що це розбуджує в душах кооператорів капіталістичний спосіб думання — вичікування на дивіденду. Можна пояснювати, що це не зиски, розділювані в розумінню дивіденди від акцій, що це тільки повертання забогато побраного гроша, звороти — як кажемо ми у Франції, всетаки в очах членів являються вони доходом, а Англійці не вагаються звати їх отверто, цинічно, дивідендами — діві, як вони собі просто це називають.

Революційний соціялізм твердить, що, оскільки хочемо виховати робітничу клясу, то не вільно йти в хвості капіталістичних товариств.

Вкінці, коли соціялістичні кооператори засвоїли собі головні принціпи програми кооператизму, а саме соціялізацію торговлі, знесення зиску, ба навіть змагання за справедливу ціну, — то вони зовсім не признають, що споживач має стати осередком і королем економічного світу. Вони боряться за працівника, за заробітчанина, за пролєтаря і йому, єдиному творцеві богацтв, вони хочуть признати власть! Російська республика має своєю відзнакою серп і молот, що є знаряддями праці, а не ложку й таріль, які повинні бути гербом республики споживача.

На питання про речинець повного здійснення програми можна знайти відповідь, але я признаю, що не легко відповісти на другий арґумент нашої соціялістичної партії, звернений проти програми, яка признає цілу господарську власть споживачам: в такім режімі робітник на завжди останеться заробітчанином, бо він залишиться на службі споживача.

Я повернусь ще до цього питання, але можу вже тепер сказати, що кооперація може в деякій мірі розвязати це питання, бо скажіть мені, що саме характеризує систему наємної праці (заробітчанства)? Заробітчанство полягає не в тім, що хтонебудь одержує якусь скількість гроша за свою працю, чи свої услуги, бо в такому разі кожний чоловік, навіть виконуючи т. зв. „ліберальну професію“ адвоката, лікаря, артисти — бувби заробітчанином. А чейже він себе таким не вважає. Чому? Бо він не має працедавця над собою, бо він немає наставника. Заробітчанина характеризує не одержувана що 15 днів платня, але це почуття, що праця, яку він виконує, приносить зиск другому — чи ми назвемо його працедавцем, підприємцем, поміщиком чи якнебудь інакше.

Коли кооператизм зуміє створити світ, в якому не матиме місця зиск, а тимсамим робітники й урядовці кооперативних підприємств будуть свідомі, що осяги їхньої праці не служать для витворювання зиску, ані збогачування кого-небудь, навіть товариства, в якому вони працюють, бо це товариство повертає велику часть, коли не цілість доходів тим, які їх придбали своїми закупнами, — тоді працівники перестануть вважати себе заробітчанами. Тільки треба витворити в них такий сентимент, а це не так легко. Розвязка заробітчанства має далеко більш психольогічний характер, як економічний. В дні, коли заіснуватиме режім, в якому робітники матимуть почуття, що вони працюють для всіх, а тимсамим і для самих себе, в тім дні, навіть коли вони не будуть ліпше плачені, як сьогодня, вони перестануть бути заробітчанами, бо не будуть себе такими почувати.

Противенства між рочдельською і московською школами.

Я вам саме вказав специфічні риси соціялістичного кооперативізму. Залишається мені вияснити, чому тих засад не признають кооперативісти рочдельської школи і школи в Нім.

Насамперед через ріжне відношення до політичного питання. Наші кооперативи не признають органічного звязку з політичною партією. Чому? Бо така злука мусіла б спричинювати неминучі розколи в кооперативному русі і витворилаби стільки ріжних організацій, скільки є й партій. Зовсім природно, що колиб у Франції Національна Федерація Споживчих Кооператив стала при виборчій партійній боротьбі разом з якоюсь партією, наприклад з комуністами, то з місця покинулиби кооперативні товариства ті члени, які належать до других партій, чи мають тільки інші політичні переконання. Велике бо число партій у Франції! Консерватисти, радикали-соціялісти, демократи, — ви бачили при послідних виборах 7 чи 8 конкуруючих ліст! Що за загальна метушня насталаби тоді! Навпаки, остаючи вірними „пактові єдности", підписанім у 1912 р., постановляючому, що не буде злуки з ніякою партією, що кооперація залишиться не невтральною (це слово не миле), але вільною для всіх і житиме своїм власним життям, вона зможе задержати всіх своїх членів та знайти піддержку так в правих, як і в лівих партіях.

Кооператори не поступають під тим оглядом інакше, як синдикалісти. Принайменше ті з Генеральної Конфедерації Праці, які заявили, що не хотять ніякої злуки з політичними партіями, і що приняття до професійного товариства є незалежне від політичної чи релігійної опінії. Цю вимогу кооперативістів признала установа, якої соціялісти не можуть не признавати: міжнародній соціялістичний конгрес в Копенгазі 1910 р., який, заявляючи, що: „Робітнича кляса вважає найбільшим своїм інтересом, щоби професійні спілки, кооперативи й соціялістична партія обєднувалися щораз тіснішими вузлами" — добавив таке обмеження: „з а д е р ж у ю ч и с в о ю а в т о н о м і ю".

І бачимо, що події признали слушність цій нашій тактиці, бо в усіх краях, де кооперація приняла ту чи іншу політичну барву, то, хоча зискала часом на живучости, зате охопила далеко меншу частину населення; за виїмком очевидно Росії, де все соціялізовано, по волі чи неволі. Але гляньте, приміром, на Бельгію, де кооперативи є соціялістичні, і ви побачите, що вони охопили далеко менший відсоток населення, ніж у Швайцарії, Фінляндії, Данії, де кооперація залишилася політично невтральною.

Треба одначе ствердити, що принціп політичної невтральности подався в богатьох краях, ба навіть в Англії, в якій, мимо спротиву старих Рочдельців, кооперативи виставили при виборах своїх кандидатів, прибираючи кооперативну кокарду [1]).

Друга ціха соціялістів, яку відкинула кооперативістична рочдельська школа, це та, начеби кооперація була тільки для пролєтарів, для робітників.

Це вони обороняли з теоретичного погляду, кажучи:

Коли ставите в першій точці кооперативістичної програми: повалення зиску, то є неправильним приймати у свої ряди людей, що

[1]) Один посол, вибраний під прапором кооперації, був членом ляйбурівського міністерства.

саме жиють зі зиску. Але у практиці це питання не має великого значіння. Нема майже на світі кооператив, які малиби своїми членами зискарів, або великих працедавців. В найліпшому разі попадуть в кооперацію малі працедавці, чи малі купці. А кооперативи не можуть чейже вважати злочинцем чоловіка, який побирає малу ренту, чи дає працю кільком заробітчанам, бо й самі кооперативи платять відсотки вірителям та держать заробітчан у своїх фабриках чи крамницях. Ліпше отже не впроваджувати таких заборон, які надають кооперації характер секти.

Замісць вимагати при дверях партійної виказки, чи посвідки віроісповідання, треба вивісити на дверях кооперативи вивіску, як на дверях базару: вступ вільний!

Така виключність шкідлива не тільки тому, що вона відпихає поза рамці кооператив дуже цінний елємент, але також тому, що він противиться самій дефініції кооперації.

Що-ж це таке кооперативне споживче товариство? Це не є організація, ціллю якої є увільнити робітників від визиску працедавців — це річ синдикату (профес. союзу). Кооперація має увільнити споживача від визиску продавця і продуцента. Отже, яка ріжниця, чи цей споживач є робітником, чи ні? Міліонера, чи міліярдера продавець може теж визискати, можливо, що далеко більше, як робітника. І ось він, як споживач, має право застукати в двері споживчого кооперативного товариства (хоч він цього мабуть і не зробить). Вже саме слово „споживач“ виключає ріжницю кляс, полу чи віку. Всі є споживачами від хвилі народження аж до останнього віддиху! Це до цієї громади, яка є цілим світом, звертається кооперація; вона не може отже стати знаряддям боротьби кляс.

При останній прикметі, а саме при справі розділу зворотів, противенство тих двох теорій менше виразне.

Велике число кооператорів признає, — я сам говорив це часто і віддавна, — що звороти мають свого роду капіталістичний характер, і що вони викликують серед кооператорів душевний стан, противний цілям самої програми, що вписана в першому реченню: повалення зиску.

Але не треба кермуватися тільки абстрактними міркуваннями: треба дивитися на факти. Коли глянемо на історію кооперативного руху, то не можемо заперечити, що саме ця опортуністична, утилітарна звичка індивідуального розділу зворотів сотворила кооперативний рух і спричинила його розвій у всіх краях, без виїмку.

З поміж 28 рочдельських піонірів найбільш прославлено Черлі Гаверса (Howarth), бо він мав блискучу ідею придбати членів і задержати їх, як покупців, саме тим розділом доходів, відповідно до вартости ними закуплених товарів. Булоби отже великою необережністю знести цю принуку, так потрібну ще й під сьогоднішний день кооперативному рухові. Я перший бажаю того дня, коли ця спонука вже не буде потрібна. Треба вірити, що гряде день, в якому кооператори будуть досить вишколені, щоби собі сказати, що оскільки товари, які їм доставило товариство, є доброї якости і по тій самій ціні, що в приватників — то вони зовсім вдоволені і не вимагають іншого блага. Цей день вже настав в деяких кооперативах у Франції, і я мушу скласти за це велике признання кооператорам соціялістам, бо ці кооперативи зложені майже в цілости з робітників-соціялістів (наприклад кооператива в Сен Кльод, про яку я вже зга-

дував, і інші, тут і там у Франції). Але богато більше є таких кооператив, хоча й соціялістичних, в яких задержано товарові звороти з боязни, що кооперацію залишить величезна скількість членів, а головно жінки. Ті, що є нашими учителями кооперації, Англійці, вважають думку про знесення товарових зворотів — за утопію.

Вправді існує край, про який я часто згадував і в якім всі ті ознаки соціялістичної кооперації здійснилися, а проте кооперація сильно розрослася — це Росія. Кооперацію вдягнено там в соціялістичне вбрання. Про її прикмети говорив я недавно; але коли вона приняла барву комуністичного середовища, в якому вона покликана жити, то з цього не можна їй робити закиду. Це є випадок мімитизму, що проявляється в соціяльному світі так само, як і в зоольогічному світі. Воно й зовсім природне, що кооператори носять червону шапку в Росії і чорну сорочку в Італії.

Але коли немає там індивідуального розділу зворотів, то зате існує десятьвідсоткова знижка для членів, що в дійсности відповідає зворотам, ба навіть ледви чи існують сьогодні споживчі товариства, які б давали десятьвідсоткові звороти.

Сумніваюся теж, чи така премія вдержиться, бо ця знижка можлива тільки тому, що ціни продажі дуже високі в Росії і кооперативи можуть відзискати знижку на зиску з публичної продажі і з вивозу за кордон. Як відомо, російський уряд признав їм цей привілей, а це не є дрібниця.

Способи погодження синдикалістичного і кооперативного руху.

Одначе й синдикалісти, подібно як і марксисти, під натиском подій зрозуміли, що їхні цілі не так дуже ріжні від цілей кооператив і не такі антогоністичні, як це видається на перший погляд.

Насамперед з практичної точки погляду, синдикати зрозуміли, що без споживчих товариств їхні зусилля даремні. Навіщо підвищувати платні робітників, коли цю платню зїдає постепенно експльотація з боку торговців при допомозі звишки цін та підвищення кошту життя?

Коли синдикат добився підвищення платень, то він сповнив свою задачу, але саме тоді й начинається роля кооперативного споживчого товариства: боронити ту платню, що є в руках робітників, щоби кожний франк мав як найбільшу силу купна.

Коли немає споживчої організації, яка боронила би робітничу клясу перед визиском торговців, то не здасться ні на що боротьба з визиском з боку працедавців. Як тільки робітники осягнули підвишку платень, працедавці зараз шукають вирівнання, підвищуючи ціни виробів, так, що в практиці це робітники платять цілу підвишку платні — у формі збільшення їхніх видатків. Саме тому, як я казав, почало приходити до порозуміння між обома рухами.

Найдавніший договір порозуміння заключили трейд-юніоністи з кооператорами в 1899-ім році в Англії, на конгресі в Пляймас. Вони рішили підпомагати себе взаїмно. Кооператори зобовязалися принимати тільки таких людей на робітників і урядовців, що є членами трейд-юніону, ба навіть примушувати своїх членів вписуватися в його

члени. І навпаки, трейд-юніоністи постановили стати членами кооператив, ба навіть вміщували частину своїх фондів на уділах кооперативних товариств. Конгреси обох організацій обмінюють себе взаїмно відпоручниками, делєгації кооператив йдуть на конгрес трейд-юніоністів, трейд-юніоністи являються на кооперативних конґресах.

Мушу однак ствердити, що за 24 роки, відколи підписано цей договір, він не дав великих осягів, як і богато інших союзних договорів. Правда, не прийшло до роздору, одні від других не відвертали голов, але відносини стали досить холодні. Я вже згадував раз про це, говорячи про страйк робітників англійської гуртівні, та наводячи строгу критику на кооператистичний рух президента конґресу трейд-юніонів.

У Франції, по довгій здержливости з обох боків, підписано остаточно договір, навіть недавно, бо 1920-ого р., межи Національною Федерацією Споживчих Кооператив і Генеральною Конфедерацією Праці, договір, майже тотожний з тим, якого зміст я вже наводив, хоча далеко скромніший, і ось вам його суттєві постанови[1]):

Перша стаття каже, що „кооперативні товариства зобовязуються приймати на робітників і урядовців, по змозі передовсім членів син-

[1]) Наводимо тут текст резолюцій про взаємини кооператив з синдикалістичними організаціями, принятих на конгресі в Штрасбурзі (1920) і ратифікованих конґресом синдикатів Генеральної Конфедерації Праці в Орлеані того самого року:

„Споживчі кооперативи являються інституціями, які вже по своїй природі не шукають за зиском, а своїми цілями творять елєменти нового соціяльного ладу.

Синдикальні організації повинні отже глядіти на них, як на такі, — при всіх взаєминах, які будуть мати з кооперативами.

Навпаки — обовязком кооперативних організацій є налагоджувати організацію праці свого персоналу, згідно з вимогами синдикатів.

Одначе кооперативні споживчі товариства не можуть бути ними поставлені у гірше положення, ніж приватники, під загрозою, що кооперативи зникнуть та не виконають вповні свойого завдання відносно споживачів, а передовсім відносно працівників, які в більшости становлять членство кооператив.

Треба отже заключити збірні умови праці межи кооперативними організаціями і синдикатами, приналежними до Генеральної Конфедерації Праці, які мають в свому гурті професіоналів кооперативної праці. Такі умови матимуть за головне завдання управильнити наплив персоналу до кооперативних товариств. Кооперативні споживчі товариства, потребуючи працівників, повинні звертатися до синдикальних організацій, а не куди інде, хіба за виїмком, що ті не булиби в силі достарчити відповідного вишколеного персоналу, або коли кооперативи приневолені доручити вільні місця праці своїм мілітантам. Але й тоді цей персонал повинен пристати до контрактуючого синдикату.

Умови повинні охоплювати цілість умовин праці. Що до цього, то кооперативи зобовязуються примінювати в себе загальні услівя праці, оплачуючи персонал після ставок, установлених конвенціями, умовами чи порозумінням поміж синдикальними організаціями і підприємствами, або згідно зі стопою платень в подібних підприємствах.

Зі своєї сторони синдикати зобовязуються доставляти такий персонал, що дає моральні гарантії і має професійні кваліфікації, а передовсім урядовців, що є вже кооператорами.

На випадок частинного, чи загального страйку корпорації, репрезентованої синдикатом, члени, працюючі в кооперативних товариствах, продовжуватимуть працю.

Оскільки паритетні комісії не прийдуть до взаїмного порозуміння то тоді рішатиме арбітраж; кожна організація вишле двох арбітрів, покликаних з поза свого гурта. Кожна організація зобовязується наперед підчинитися рішенню арбітрів.

Мішана постійна комісія Генеральної Конфедерації Праці і Національної Федерації споживчих кооператив предкладатиме свої т. зв. добрі услуги та настановлятиме контракти праці за взаїмним порозумінням кооперативної і синдикальної організацій. Вона придержуватисьме вище наведених правил при видаванню порад чи осудів.

дикатів". Синдикалісти хотіли вичеркнути слово „по змозі" і заступити його словом „завжди" і „обовязково". Кооператори дуже влучно їм відповіли: це неможливе, бо як ми зобовяжемося приймати тільки робітників і урядовців, що є синдикалістами, то чи згодитесь приймати до ваших синдикатів виключно практикуючих кооператорів. Ні, напевно ви цього не хочете, ви не можете таке приобіцяти. Лишіть отже нам вільну руку, так як ми й вам лишаємо, обіцюючи, що приниматимемо по змозі тільки професійно організованих робітників і урядовців.

Друге зобовязання, яке прийняли кооперативи, це платитити своїм урядовцям і робітникам по змозі синдикальну платню. Ви знаєте, що синдикати назначують мінімум платні, яку накладають не тільки працедавцям, але й робітникам, забороняючи їм працювати за платнею нижче вставленого мініма. І кооперативи зобовязуються по змозі платити це мінімум платні.

Чому й тут та резерва, чому вони не принимають обсолютного зобовазання? Бо — кажуть кооператори — ми мусимо рахуватися з нашими конкурентами; ми ще не живемо в часах Кооперативної Республики, коли будуть виключно кооперативні підприємства. Є побіч нас приватники, які платять далеко нижчі платні, як вимагає синдикальне мінімум, тому й ми не можемо примінювати його, бо інакше не моглиби ми видержати конкуренції. Ми булиби приневолені замкнути наше підприємство, а його упадок діткнувби безпосередньо робітничу клясу. І тут нам треба залишити певну свободу ділання.

Генеральна Конфедерація Праці приняла зі своєї строни деякі зобовязання супроти кооператив. По перше: доставляти їм добрих робітників і добрих урядників, та наглядати за їхньою працею.

По друге: Генеральна Конфедерація Праці зобвязалася звільнити число урядовців і робітників кооператив від т. зв. страйку солідарности, себто дозволити їм працювати, коли робітники подібних магазинів чи промислу страйкуватимуть. Так було в часі страйку робітників-пекарів. Синдикат звільнив робітників кооперативних пекарень від обовязку солідарности. Він сказав: ми боремося проти капіталіста-працедавця, а не проти кооператив, які вважаємо у високій мірі соціялізованими підприємствами.

Вкінці рішено, що на випадок конфліктів рішатиме т. зв. „паритетна" рада, зложена з відпоручників цих двох організацій у рівному числі.

Так виглядає сьогодня уклад відносин. Чи в майбутньому не прийде до тертя? Я не відважуся цього твердити, бо між цими обидвома рухами існують суттєві ріжниці з самої їх природи і що до їхньої цілі. Мимо порозуміння, мимо всіх тих договорів, вони можуть викликувати конфлікти [2]).

Яка би тільки не була угода, то завжди матиме силу цей закид синдикалізму проти кооператизму, бо, як я казав, синдикалізм бореть-

[2]) Недавно зроблено величезне зусилля, щоби дійти до порозуміння між Міжнароднім Кооперативним Союзом і Міжнародньою Федерацією Синдикатів. Відпоручники цих двох великих організацій зібралися у Парижі. Запропоновано покликати до життя мішану сталу комісію, яка студіювалаби питання спільних інтересів та розвязувалаби спори. Проєкт викликав досить живий спротив англійських кооператорів, які заявили, що їхні товариства не згодяться на якісь вяжучі умови супроти синдикатів, бо в практиці не буде взаїмности. Всежтаки проєкт відіслано для додаткового розсліду на мішаній підкомісії.

ся за повалення системи найманої праці, а кооператизм задержує її в своїх магазинах і фабриках.

Правда, що хоч кооператистична програма не стремить прямо до повалення системи заробітчанства, то вона хоче повалити зиск. Але ми твердимо, що це одно й те саме; це верх і спід одної медалі.

Треба відмітити, як проєкт порозуміння на більш загальному пляні, установу, т. зв. Економічну Раду Праці, основану 1920-ого р., заходом Генеральної Конфедерації Праці, яка проявляла діяльність, як свого рода соціяльний експеримент, через два роки. Вона складалася із рівного числа відпоручників: 1) робітничих синдикатів, 2) споживчих товариств, 3) технічних інженерів, 4) службовиків. Так отже були заступлені чотири чинники економічного життя: праця, наука, держава, споживання.

Отже в тій Раді, призначеній стати господарською владою будучого світу, споживач мав своє місце, хоч тільки в одній четвертині, бо три четверті части належали продукції. І робітничі синдикати, окрім свого формального представництва, мали ще одного представника, який був ні менше, ні більше, тільки представником Ради. Але ми не привязуємо ваги до пропорційного заступлення споживача у цього роду раді. Місце споживача бачимо радше в Другій Палаті, неначе вищій палаті, що буде виконувати контролю над палатою продуцентів.

Ш. Жід.

За дозволом франц. Кооп. Федерації
пер. *Ю. Студинський.*

ШЛЯХАМИ КООПЕРАТИВНОЇ ДУМКИ.

Вибір з творів кооперативних письменників.

Ганс Міллер*): Про суть і прінціп кооперації.

**)До тих дослідів над спільчанством у старинних народів ми додамо колись подібні досліди над кооперативними формами у старих Греків та Римлян. Та тепер перейдемо до теоретичного розгляду,

*) Професор Ганс Міллер, б. довголітній секретар Міжнар. Кооп. Союзу, автор книжки про політичну невтральність кооп. руху — це один з найповажніших живучих лідерів кооп. руху. У статті, з якої приводимо уривок (надрукований 1922 р. у „Das Genossenschaftshandbuch", Jena), він підійшов, на наш погляд, з усіх західньо-европейських теоретиків кооперації найблище до окреслення змісту кооперативного руху, хоч і не витягнув всіх консеквенцій з основної своєї тези. Не поставив точки над „і", а тою точкою має бути визнання кооператив (трудових) продуцентів за рівнорядний тип кооперації з кооперативами споживачів. І один і другий рід кооперації однаково обороняє той інтерес праці, що його проф. Г. Міллер слушно висуває на перше місце серед прикмет кооперативного руху. Тому необхідна тісна співпраця обох основних віток кооп. руху. Через цю прогалину проф. Міллер не дорівнює у бистроті аналізи нашому землякові, пок. проф. Мих. Туган-Барановському, який доповнює цю прогалину дефініції кооп. руху і до нині остає найглибшим теоретиком кооп. руху в світовій літературі (що вже й признають нині поінформовані чужинці) — Редакція Кооп. Респ.

**) На вступі автор пригадує, що вже у старовавилонській державі в кодексі законів Гаммурабі, згадувалися арендні спілки хліборобів, себто кооперативи. Далі переходить до самої теми. — *Ред.*

в чому ж саме лежить суть кооперативного руху. Правильна відповідь на це питання має значіння не лише для кооп. теорії, але й для практики, бо завдання практики в цьому, щоби розбудувати кооперацію згідно з внутрішньою природою. Тільки тоді ми в силі розвивати кооперацію як слід, коли цілком ясно й виразно уявляємо собі прінціп кооперації.

Ріжні відповіді ми чували досі на питання — що саме є головною думкою чи засадою кооперації?. Тоді як одні прінціпом кооперації вважали ідею гуртування многих дрібних і слабих сил у більші і сильні одиниці, то другі знову визнають, як суть кооперації — самопоміч. А знову інші думають, що можна виводити суть кооператив, спеціяльно-ж споживчих кооператив, із засади оборони загального інтересу споживачів.

Але всі ці розуміння не видержують наукової критики і не дають нам в руки ключа до розуміння кооперації.

Що торкається передовсім засади згуртування, то вона зачіпає лише формальний бік справи. На гуртуванню стоять не лише кооперативи, але й взагалі всі безчисленні утвори суспільної організації, від найменшого товариства до найбільшої світової імперії. Прінціп сполуки є покладений також в основу капіталістичних акційних спілок, політичних і релігійних союзів, товариських клюбів, у всіх можливих комбінаціях. Отже ця засада не може бути характеристичною чертою якраз кооперації.

Від часу, як в Німеччині почав свою кооперативну діяльність Шульце-Деліч,—стали за ним часто повторяти, що характеристична прикмета кооперації це самопоміч. По деякій розвазі прийдемо легко до висновку, що самопоміч, в тім розумінню, яке властиво має це слово, як поміч кожної одиниці собі самій власними засобами й силами — що це по правді навіть протилежність того, чим є кооперація. Кооперація означає взаїмну допомогу й підпору; це не є відокремлення, лише збірне зусилля гурта одиниць. Кооперація виходить поза межі приватного та одиничного господарства і являється господарством збірним, за часто навіть суспільним, соціялізмом, усуспільненням господарських функцій, які давніше виконувалися відокремленими одиницями.

Це зусилля — проголосити кооперативи за т. зв. самопомічні організації, належить поставити у звязок з тенденцією ліберальних оборонців кооперації — вважати кооперативи за складники й частини капіталістичного й громадського організму. По думці Шульце та його школи кооперативи й мали б дійсно служити тільки для того, щоби скріпляти малі індивідуальні господарства та їх піддержувати. З моментом, як та ціль осягнена, вони малиб знову щезнути. Вони не подумані, як тривалі й постійно розваваючіся організації, лише як переходово примінювані помічні засоби. Дивлячись зі становища самопомочі, очевидно не можна бачити в кооперативах соціялістичних та усуспільнюючих господарських одиниць, якими вони часто без сумніву є. Відсіль і походить зусилля ліберальної кооперативної школи, плекати й поручати головно такі кооперативи, які служать міським і сільським дрібним підприємцям, а на бік відсувати споживчі та інші кооперативи, що їх творять переважно члени робітничої кляси. У споживчих, будівельних, ощадностевих, мешкальних та поселенських кооперативах маємо не лише прояв засади загальної взаємодопомоги —

(бо участь в цьому ділі беруть часто тисячі громадян) — але це одночасно господарський тип, сильно відмінний від капіталістично-приватно-господарського типу, а в многих рішаючих і характеристичних точках навіть їм протилежний. Коли докладніше прослідити господарську структуру правдивих споживчих кооператив, то приходимо до висновку, що тут мається діло зі соціялістичними господарськими організаціями, де інтереси капіталістів вже не грають ніякої ролі, де навпаки розходиться про інтерес загально-народній. Тому, що самопоміч це гасло, яким лібералізм хотів побивати соціялістичний рух в початках його розвитку, то цього терміну не повинні вживати ті, котрі в свойому розумінню кооперації прийшли до глибшого сформулування її ролі в господарському розвитку, ніж його заступав Шульце Деліч.

Колиж врешті в новішому часі представлено за прінціп кооперації інтерес споживача, то знову ясно, як день, що цей прінціп не може вважатися рівнообовязуючим для всіх видів кооперативного руху. В продукційних кооперативах (теж робітничих!), далі в хліборобських закупочних і збутових, в ремісничих варстатах та магазинових і т. п. кооперативах інтерес споживача не грає жадної ролі, лише навпаки, скрізь тут йде справа про охорону продуцента. Мимо того вони не перестають вважатися кооперативами. Але ж бо і в споживчих кооперативах не розходиться про сам споживацький інтерес. Вони зовсім слушно вважають своїм обовязком заводити у своїх підприємствах зразкові умовини праці для персоналу, удержувати для нього всякі опікунчі установи, навіть коштом своїх надвишок і зворотів. Зі становища чистого інтересу споживача таких видатків ані не можна вияснити, ані оправдати. Далі треба і на це звернути увагу, що споживацький інтерес не може ніколи опановувати господарства єдино й виключно, бо це тільки один бік людського господарювання. Щоби мати інтерес, як споживач, треба наперед мати якийсь дохід. Споживання неможливе без продукування (виробництва). Чистими споживачми є лише ті люди, що живуть з рент, з нетрудових доходів. Але ті люди становлять соціяльну групу, яка найменше потребує кооперації, і напевно не вони створили кооперативний рух. Врешті треба ще й на те звернути увагу, що з народньо-господарського боку споживання не є самоціллю, тільки зі своєї сторони має служити знову для можливо найповнішого відтворення тої робочої сили, що була витрачена при виробництві предметів спожиття.

На всякий випадок ми трохи наблизимося до правди, виставляючи тезу, що в основі кооперації лежить якийсь господарський інтерес; бо лише такі інтереси заставлять людей гуртуватися для спільних господарських починань. Але в чому полягає цей особливий інтерес, що привів до появи й розвитку кооператив?

Для того, щоби дати правильну відповідь на це питання, мусимо собі пригадати, що в кожній вищій формі господарства завжди беруть участь два чинники: посідання і праця. В цивілізованих суспільствах ті два чинники є розділені між дві ріжні суспільні кляси, клясу посідаючих і клясу робітників. Відповідно до того господарство може вестися в інтересі одної з цих кляс, значить або в інтересі посідаючих або працюючих.

Дотепер завжди переважав в організації господарства інтерес посідання, бо посідач засобів виробництва був здебільшого в силі раз більше (раз менше абсолютно) — диктувати працівникові умови,

на яких він мав працювати. Досі самі посідачі створювали ті господарські межі і форми, відповідно до своїх інтересів. Загально нині поширена форма одиничного чи колєктивного підприємства це є вияв інтересів капіталістів.

Робітники стараються виминати небезпеку цеї форми господарства, чи то свідомо, чи інстинктовно, тому що вона суперечить їхнім інтересам. Пробують творити такі форми господарства, які б краще відповідали їх трудовим інтересам. Такі форми праці — це кооперативи. Тим то й пояснюється факт, що по всі часи основниками, носіями й трудівниками кооператив були трудові кляси та що їх завданням було поборювати лихоліття, яке валилося на працюючих через те, що в господарстві брали верх інтереси посідачів.

В цій обставині, що кооперація це господарська форма праці, та що її прінціпом є інтерес працюючого народу, скривається теж секрет великого значіння кооперації для нашого часу. Бо-ж соціяльно-політичним завданням нашого часу в першій мірі є те, щоби так перебудувати наш господарський устрій, як того вимагає інтерес цілого трудового народу. Працюючі люди це величезна більшість населення. Отже вони мають у своїх руках повну можливість при помочі кооперації зробити так, щоби їхні інтереси були міродайні у господарському житті. Ніхо їх не може спинити в тім, щоби вони організували свою працю в своїм інтересі, як що є в них до цього воля і здібність; бо всякий капітал повстає з праці і також від неї залежить. Треба тільки навчитися творити капітал для своїх власних цілей і його потім у свойому інтересі добре адмініструвати та збільшувати.

Міць працюючого народу, якщо він зорганізований кооперативно, є теж достаточно велика, щоби усунути з дороги всі перешкоди, що їх може ставити держава, опанована посідачами. Кооперативна ідея — це отже революційна ідея, втілення нового організаційного громадського прінціпу, прінціпу, що усуває дотеперішній інтерес посідання і його заступає. Одночасно це є теж ідея порядку, бо містить в собі цілу систему прав і обовязків та ставить моральні й духові вимоги до тих, що хочуть її реалізувати.

Мих. Ів. Туган-Барановський: В чому суть кооперації?

Щоби як слід розвязати питання про те, що таке кооператива, треба ясно відмежувати кооперативу від інших господарських організацій. Визначити, значить встановити родову групу, до якої належить те явище, яке треба визначити, та видову відзнаку його від інших явищ, що належать до тієї-ж групи. Що до родової групи, до якої кооперативи належать, то такою будуть підприємства взагалі. Кооперативи, перше всього, є підприємства, а під підприємством треба розуміти господарську організацію, яка ставить своєю метою приватно-господарські цілі і доходить їх через обмін. Підприємство завжди намагається добути ті або інші господарські вигоди їх власникам і цим прінціпово воно відріжняється від всіх економічних організацій, які обслуговують інтереси осіб, що стоять поза такою організацією. Через це добродійну інституцію не можна вважати підприємством.

Так само не можна вважати за підприємства і всіх господарських організацій, заснованих з примусу. Земство (самоврядування),

хоча воно й виконує певні господарські функції, по цій причині не є підприємством. Підприємство є завжди вільне, участь в ньому ні для кого не обовязкова, а ґрунтується воно на добровільній згоді заінтересованих осіб.

Отже, родовою групою, до якої належить поняття кооперативи, є підприємство. Чим-же тепер одріжняється кооперативне підприємство від інших підприємств?

Велика група підприємств може бути поділена на дві підґрупи: капіталістичні і некапіталістичні підприємства. Звичайно думають, що капіталістичні підприємства характеризуються тим, що праця в них ведеться найманими робітниками. Одначе безпідставність такого розуміння суті капіталістичного підприємства цілком ясна з того, що з цієї точки погляду неможливо розмежувати кооперативних і капіталістичних підприємств між собою. Адже ж величезна більшість кооперативних підприємств (всі, опріч трудових кооператив) засновані на користуванні найманою працею. Через те треба пошукати іншої ознаки для характеристики капіталістичних підприємств.

На мою думку видатною ознакою капіталістичного підприємства є те, що зиск капіталістичного підприємства завжди має характер зиску, не заснованого на праці особи, що побирає цей зиск. Саме цей нетрудовий характер зиску й робить зиск капіталістичного підприємства „прибутком"; цього прибутку капіталіст намагається добути як найбільше. Ця ціль може бути досягнена як при користуванні найманою працею, так і без неї, хоч як би це не здавалося парадоксальним *). Візьмемо, наприклад, підприємство лихваря, який має прибуток зі свого капіталу, віддаючи його на процент. Лихвар має підприємство і його взагалі визнають капіталістом. Маркс дуже часто згадує про лихварський капітал. Але лихвар може досягати своєї мети без допомоги найманих робітників, бо операції віддавання капіталу на проценти не вимагають особливих зусиль праці. Це є доказом того, що можливі такі капіталістичні підприємства, які не користаються працею найманих робітників. Розуміється й зиск лихваря основується на експльоатації праці, але не праці робітників, які працюють в його підприємстві (таких може й не бути), а робітників, які працють в інших підприємствах, що користуються капіталом лихваря. Як-би там не було, підприємство лихваря є підприємством капіталістичним, хоча воно й не має найманих робітників. Через віщо-ж підприємство лихваря є капіталістичним підприємством? Через те, що лихварь добуває зі свого підприємства прибуток, не утворений його особистою працею.

Таким чином, ми найшли певну ознаку капіталістичних підприємств. Значить, некапіталістичні підприємства це ті, прибуток яких має трудовий характер. Ці некапіталістичні підприємства можуть бути в свою чергу поділені на дві категорії: одиничні і гуртові підприємства або кооперативи. Підприємство ремісника чи селянина, що працює без допомоги найманих робітників, є одиничне некапіталістичне підприємство. Навпаки, підприємство продукційної артілі або споживчого товариства — це гуртове, себто кооперативне некапіталістичне підприємство. Продукційна артіль або споживче товариство це не є капіталістичні підприємства тому, що не мають капіталістичного прибутку.

---

*) Дивним.

Таким чином ми приходимо до такого визначення кооперативи: Кооператива це таке господарське підприємство декількох осіб, котрі обєдналися з доброї волі, яке має своєю метою не добування найбільшого зиску на вкладений капітал, а навпаки, збільшення, через спільне господарювання, трудового доходу його членів або зменшення їхніх видатків.

Із сказаного ясно, що кооперативні підприємства цілком відріжняються як від капіталістичних, так і від громадських господарських організацій, що мають примусовий характер. Держава та муніціпальні інституції провадять, напр. у великих розмірах господарство, яке зовсім не ставить своєю метою добування найбільшої користи і в цьому воно не відріжняється від кооперативних підприємств. Але господарство держави чи міста має примусовий характер, — засоби для цього господарства добувають примусом, податками, тоді як кооперативні підприємства завжди утворюються по добровільній згоді заінтересованих осіб, без всякого зовнішнього примусу. Отже кооперативне підприємство характеризується трьома певними ознаками: 1) своєю некапіталістичною метою, 2) добровільністю свого устрою і 3) своїм гуртуванням, себто спільним господарюванням.

З точки погляду такого визначення (дефініції) кооперативи, ніяке підприємство капіталістичних підприємців, в якіб воно форми не заховувалось, не буде кооперативою, — і ось по якій причині. Капіталіст завжди дбає про найбільший зиск на вложений капітал. В приведеному вище прикладі цукроварного завода, заснованого спілкою великих землевласників, навіть коли прибуток цього завода порозділюють не після уділів (паїв), а пропорційно до кількости доставленого буряка, — то все таки мета цього підприємства є: придбати найбільший зиск на вкладений капітал; бо ніякої іншої мети, опріч добування найбільшого зиску, капіталістичне підприємство не може мати. Навпаки, коли цілком так само організований цукроварний завод належить не великим землевласникам, а дрібним, — селянам, — то він є кооперативним підприємством, бо в такому разі завод має своєю метою не капіталістичний зиск (бо селяне не є капіталістами і їхній прибуток не є зиском); його завданням є зберігання в руках селян як найбільшої частки продукту їх праці; цей продукт мігби в більшій чи меншій міри присвоїти собі торговельний капітал, колиб селянин продавав буряк прямо, не перероблюючи його на цукор.

(З книжки „Кооперація, соціяльно-економічна природа її та мета". Видання Дніпросоюзу, Київ, 1919 (!)).

СТОРІНКА ЧИТАЧА.

За перебудову нації[1]).

Вся увага нашої національної політики була досі звернена у практиці головно на село. Від часів нашого національного відро-

[1]) Провідні думки отцеї статті виголосив я на кооперативній анкеті в Тернополі 30 квітня ц. р. в дискусії над рефератом голови Р. С. У. К. Вп. сен. Ю. Павликовського: „Український споживач у містах". Беручи під увагу перш усього господарські відносини Поділля — стаття має дещо льокальний характер. Стараючись популярно представити справу, не перевантажував я її надто статистичним матеріялом.

дження і то по обох боках кордону загальною, ненарушимою тезою було у нас, що „одинокою основою нації: хліборобський народ сільський“... що „хлоп це одинока суспільність, — духовенство одинокий провідник народу“. (Др. К. Левицький: Історія політ. думки гал. Українців 1848—1914. II. ст. 732). Навіть з найбільшого національного генія, Шевченка, старались ми всіми силами всупереч правді зробити простого невченого хлопа[1]).

Селянство стало нашим національним фетишом, замісць щоб селянство було одною зі складових частин нації. Через те занедбалось — признає це К. Левицький — наше міщанство й інтелігенція — ми скажемо: міста — що перейшли на іншу сторону.

Психольогічно це зрозуміле. Історичні обставини зробили з нашої нації бездержавного раба, оставивши при ній тільки село. Міста наші зденаціоналізувались. Відродження нашої нації — її політичний й культурний ренесанс йшов зі села.

Сільська ліберальна шляхта творила наше національне пробудження, опікувалася й виховувала Шевченка, дала нам перших народних письменників. В Галичині сільське духовенство, виросле на сільському грунті, усіми фібрами своєї душі звязане зі селом з його романтикою, від весни народів 48 р. м. ст., було головним промотором нашої національної політики.

Видні діячі, передові ідеольоги всіх наших політичних партій — від правих до лівих — всі вони діти села.

Не тільки Павлик і Франко, чи Трильовський, але й Микола Ганкевич — це все селянські й сільсько-священичі діти, й їх соціялізм у практиці для українського народу здебільшого обмежувався теоретично й практично на село. Навіть такий урбаніст, як Микола Ганкевич усею душею линув над „бистротечний Прут“ хоч нераз з притиском підчеркував в своїх товариських розмовах, що тільки, мовляв, життя у місті, серед робітництва вдержало його при „чистій“ націоналістичній ідеї.

Вплив села на психіку згаданих діячів був так великий, що улягли йому й зрослі на міському ґрунті провідники. Дитина конспіративної львівської вулиці В. Будзиновський наукою, теоретично уґрунтував доґму: „в силі хлопської кляси — сила й будучність української нації“. („Хлопська посілість“). Мінялися політичні програми, партії, діячі, ширшали горизонти нашої політичної та культурної праці — та все таки ненарушимою стала наша начальна теза, що основою української нації — є селянство. Вірні тому посвятили ми всі наші організаційні змагання селу. На розбудову національної торгівлі, промислу, на урбанізацію нації, на міста ми не звернули майже зовсім уваги.

Ще й нині всі наші центральні, економічні, а навіть культурні інституції пристосовані тільки до праці для села.

Обєктивно розглядаючи нашу дійсність, роблячи підсумки нашої національної політики, ми мусимо ствердити, що селянство вратувало нашу націю від національної смерти, задержавши українську мову; але воно само своїми власними тільки силами не в силі дати нам завершення визвольних змагань.

До здобуття, до здійснення цього потрібно перевести перегрупування нашої суспільности, п е р е б у д о в у цілої нації.

---

[1]) Це твердження оставляємо цілковито на відповідальність автора. — *Редакція.*

По кожній програній війні полководці перегруповують боєві ряди, скріплюють армію. Зробити це мусимо тепер і ми. Ролю міста у нашому національному житті в сучасний мент вірно змалював у великодному числі „Діла“ (ч. 96 з 16/4. 1933) В. Целевич; тільки підхід його до цієї справи за мало реальний.

Праця наша у місті мусить бути не тільки харитативна, не сама тільки оборонна, вона мусить бути творча, жива, експанзивна.

Ми проголошуємо тепер клич: свій до свого, а наша кооперація мусить його виправити на гасло: українське село — для українського міста!

Дотеперішня основа нашої нації — селянство мусить дати на створення українського міста живий людський матеріял і матеріяльні, грошеві засоби.

Економічна організація української нації, нашого селянства, українські кооперативи мусять змінити свій характер. З ролі посередника, що в більшости посередничить тільки в продажі чужих виробів українському селянинові, наша кооперація мусить стати двигуном нашого промислу, української індустрії.

Аграрні відносини у нашому краю розпучливі. Подавляюча більшість українського селянства це тзв. „сільська нужда“, біднота, що витворює зі себе сільський люмпен-пролєтаріят, сто разів небезпечніший елємент у всіх визвольних рухах, від люмпен-пролєтаріяту міста. По наших селах твориться бандитизм, що попри інші причини зовнішнього характеру за головну кадру має надмір безземельних на селі.

Надія на направу на краще на селі мала. Не вратує нас тут ніяка аграрна реформа, ніяка земельна революція.

Частину сільського населення треба спрямувати до промислу. Українське безземельне сільське населення може вратувати для нас тільки створення української індустрії та торгівлі.

Наші консумційні головно торговельного характеру кооперативи треба перестроїти. Вони мусять посередничити на селі в продажі продуктів в першій мірі української фабрики.

Село наше нині — неподібне до передвоєнного.

Колись село вистарчало само для себе. У місті купували лише сіль, нафту, сірники, ґузики та другі дрібниці.

З конопель і льону сільський ткач робив полотно, з вовни овець сукно. Сільський швець шив чоботи, кушнір у селі робив шапки й кожухи.

Нині на селі скрізь фабричні лякерові мешти, снігівці, кашкети, модні плащі, зефірові сорочки, прозорі шовкові панчошки...

На весіллю, як придане, не везуть вже сільської скрині, але новочасну міську шафу. Навіть домовина не є вже сільської роботи, але куплена у місті.

Все те, за що український селянин платить своєю працею — є чуже. Вся праця нашого селянина, яку так інтензивно підносять „Сільський Господар“ й ціла кооперація, в свойому кінцевому висліді для нашої нації пропаща. Все одно чи 50 зол, чи 15 зол. бере наш селянин за корець збіжа, вони всі майже опиняються в чужих руках, а в нас не тільки в місті, але й на селі зростає нужда, родиться бандитизм.

Тому всіми силами мусимо старатися, щоби вислід праці нашого селянина, дохід з тої самої праці не пропадав, а лишився у нас й скріпляв наші сили.

Якжеж це перевести у практиці?

Всі наші торговельні кооперативи в першій мірі мусять продавати вироби виключно тільки українських фірм. Коли є мило „Центросоюзу“ — не можуть ні „Народна Торговля“ ні П. С. К. ні сільські кооперативи, ні навіть приватні наші купці, жадного іншого мила продавати.

Коли є цикорія „Луна“, не сміє бути місця для „Кольби“, „Франка“ і др.

Те саме відноситься до синки і шварцу „Зорі“, „Елєганта“, до „Міки“, „Фортуни Нової“, „Калини“, „Котецького“ і др. Треба призвичаювати наших покупців до українського виробу.

Наша преса не повинна рекомендувати чужих фірм, коли є свої, хочби з того мала й хвилеві зиски. Контролю над виробами, їх фабричною й детайлічною ціною мусять переводити корпоративні організації продуцентів і консументів. В кожній установі мусить бути книга зажалень („філія Н. Т. бере за 1 кг. 1·55 зл., а сільська складниця П. С. К. бере 1·66 зл. за 1 кг. того самого цукру“), скрізь, де збирається українська громада, мусить бути вивішений спис українських фірм даної місцевости, а по можности й бранж.

Професійні організації українських працівників мусять мати контролю, чи дані фірми затруднюють українських робітників. Це дуже важне.

Переходячи до нашого терену, Поділля, землі де розігравалася наша велика історична драма суспільних визвольних змагань, бачимо що денаціоналізація й кольонізація зростають тут скорим темпом, а вслід за тим зростає тут і деморалізація нашого села. Це мусимо мати на увазі, перегруповуючи тут наші національні сили.

В Бучачи була колись цукроварня. Буряк на Поділлю родиться. Теперішня управа цукроварні в „Ходорові“ відібрала селянам управу буряків і передала дворам.

Української цукроварні нема, а консумент є. Поза „Народною Торговлею“, приватними нашими купцями є 2500 сільських кооператив. Хоч цукор у нас менше купують, як в других краях, то все таки для одної цукроварні продукція булаб запевнена. Інж. Вакуловський з П. С. К. Рогатин порушував цю справу в „Сільському Господарі“ в 1929 р. Недалеко Тернополя за залізничою стацією Березовиця-Острів при гостинці роблено колись поміри під будову цукроварні (робили це мабуть приватні дідичі).

Треба нині нашим економічним установам заінтересуватися тою справою, бо вона так само важна, як колись „Рідна Школа“, „Земельний Банк Гіпот.“, чи „Черче“.

Цукроварня в Ходорові дала в 1928 р. чистого зиску $1^1/_2$ міліона золотих.

Друга справа — це створення на Поділлю текстильного промислу. Польський уряд впроваджує тепер тут управу бавовни. Всі текстильні вироби у нас — це з Лодзі й Бєльська. Село масово купує нині ті вироби. Фабрика текстильних виробів, фабрика готових убрань, малиб тут запевнений збут.

Далі повинні ми призадуматися над справами української медоварні (Поділля знане з пасічництва), фабрики дріжджей, а може й фабрики рільничих машин.

Саме місто Тернопіль для своїх льокальних потреб потребує: 1) українського складу дерева для столярських й будівельних виробів; 2) складу готових деревних виробів, хатньої обстанови; 3) складу готового мужеського й жіночого одіння; 4) складу светерів, шапок, кашкетів, капелюхів, скарпиток, ґузиків, ниток; 5) складу обуви; 6) складу вапна; 7) замісць одного бодай 3 стригольників; 8) українського фотогафа; 9) української дрогерії й складу фарб; 10) української цукорні; 11) великої української книгарні й модерної випозичальні книжок; 12) українського коміняра; 13) укр. похоронного заведення і т. д. Те саме напевно й у інших містах.

Отце поле зарібку, терен для нашої еміґрації з села, поле нашої економічної експанзії. Хай за переведення цього візьмуться в першій мірі організатори нашого міщанства й робітництва.

Нині ледви 14% нашого населення живе у місті, а й з того яких 50% це є наші міщани на періферіях міста, це напів рільники. Колись в половині XIX ст. те саме було в Швеції, де на 80% рільників було 20% міщан.

Нині тільки 44% населення Швеції становлять рільники, 35% працює в індустрії, 15% працює в торговлі й комунікації, а 6% служить в урядах та виконує вільні професії. Вартість виробів шведської індустрії виносить нині понад 7 міліярдів пол. злотих річно.

Перебудовуючи українську націю, творячи нашу індустрію, дамо нації силу, скріпимо елєменти її дальшого розвою, створимо нашу культуру, поставимо український національний театр на місце мандрівної шміри, побудуємо академію мистецтва, дамо свою фундацію Нобля; а надівсе індустрія дасть українській нації замісць бунтарсько-анархістичного селянина — в особі робітника — нового горнилом фабрики здисциплінованого громадянина-державника [1]).

Ставлю точку над і.

До цієї перебудови нашої нації можемо станути ми всі, люде ріжних політичних угруповань, бо всім нам ця перебудова потрібна, бо ніхто з нас без цієї перебудови не переведе в життя своїх остаточних ідеалів. Хочу вірити що всі ми, праві чи найлівіші даємо в жертву за українську — в нашому розумінню — справу своїх найкращих. От недавно дитина Поділля, сільський незаможник, вихованок бережанської гімназії, Конар-Палащук, наложив свою молоду голову не тільки за соціялізм, але й за Україну.

Підношу це не для реклями, але в практичному змислі. Тут йде не про створення українського капіталістичного ладу; ми мусимо підняти боротьбу за основи нашого існування, за видвигнення на верх, та проголошення шляху тим розвоєвим, тенденційним й потенціяльним силам, які заведуть нас всіх до нашої цілі. Яка б не була українська державність, хто б у ній не виконував влади*), без індустрії ніхто не обійдеться.

А. Чернецький.

---

[1]) Погляд автора на наше селянство вважаємо зовсім неправильною і упередженою генералізацію. — *Редакція.*

*) Від Редакції: Містимо статтю п. А. Ч., як дискусійну, думаючи, що може хтось з читачів К. Р. забажає теж забрати голос у цій справі. Зі своєї сторони завважуємо, що шан. автор, намічуючи, що є в нас до зроблення в напрямі розбудови укр. промислу, не звернув уваги на те, в якій формі має цей промисл розбудуватися. Ми, як суспільники й кооператори, кладемо перший наголос на розбудову кооперативного виробництва. — Не без цікавости для читачів буде м. ін. порівнання думок автора з вимовками о. Раковського в статті, вміщеній в цьомуж числі „К. Р.“.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Кредитові кооперативи в першім чвертьріччу 1933. р.

На 1. січня 1933. р. належало до РСУК 406 кредитових кооператив. Поділ їх по групам є такий:

1) Централя (Центробанк)	1
2) Краєві (Дністер)	1
3) Повітові і окружні (Українбанки)	121
4) Рільничі (Райфайзенки)	268
5) Урядничі і працівничі	13
6) Студенські .	2
Разом	406

На основі інструкції Кооперативної Ради у Варшаві з 8. липня 1929. мусить РСУК предкладати кожного чвертьрічча відповідні дані про рух і стан вкладок та позичок по союзних кооперативах. На біжучий 1933 р. зачислено до постійної обсервації 311, з централею 312 кооператив. Решта 94 кооперативів то дуже малі і кволі організації, наразі без більшого оборотового капіталу, а тимсамим і без помітного значіння в цілій групі кредитових кооператив.

На жаль, і з тих 311, призначених до постійного виказу кооператив, не всі, як слід, виповняють свої обовязки і не присилають на час чвертьрічних замкнень. За перший квартал біжучого року (січень—березень) одержав РСУК дані про вкладкові обороти лише від 221 кооператив, а з централею 222, що становить 71,1% взятих до виказу і 54,7% всіх кредитових кооператив.

На основі одержаних 222 кооператив звідомлень обороти по вкладковим операціям за минуле чвертьрічча представляються так:

Групи коoп.	Число коопер	Вплати	Виплати	Ріжниця + або —
1) Централя (ЦБ)	1	252.171	215.292	+ 36.879
2) Краєві (Дністер)	1	239.703	214.870	+ 24.833
3) Повітові і окр. (УБ)	77	563.983	628.554	— 64.571
4) Райфайзенки	135	95.808	77.705	+ 18.103
5) Урядничі	8	21.069	14.076	+ 6.993
Разом	222	1,172.734	1,150.497	+ 22.237

З цього зіставлення 222 кооператив виходить надвишка вплат над виплатами на 22.237 зл., значить є приріст вкладок.

Коли до порівнання взяти сальдо вкладок всіх 312 кооператив з 31/12. 1932. в сумі 8,865.642 зл. зі сальдом тих кооператив в дні 31/3. 1933. р. 8,822.709 „ то вийде не збільшення вкладок, а зменшення на 42.933 зл.

Ті два ріжні висліди за один і той сам період часу поясняються тим, що при чвертьрічнім зіставленню з кінцем грудня дуже богато кооператив не надіслало своєчасно своїх звідомлень з причини невикінчення обчислень капіталізації відсотків і білянсових замкнень і тому в замкненню прийшлося повторити дані з попереднього кварталу, що не відбивали дійсного стану. Тим самим стан вкладок вийшов о 65.170 зл. вищий, ніж він в дійсности був, що далося устійнити доперва через порівнання сальд з кінця четвертого кварталу 1932. і початку 1-го кварталу 1933 р., на основі рахункових замкнень. В звязку з наведеними фактами насувається питання про способи виявлення й унаглягднювання збільшення чи зменшення вкладкових операцій в кредитових установах. Метода порівнювання сальд є доцільна, коли ходить про порівнання білянсового стану з року на рік, коли нема жадних повторювань. Натомісць, коли ходить про унаглягднення зросту або зменшення тих же операцій за промежуточні періоди між одним білянсом і другим, то вірніший образ того дістаємо через зіставлення надісланих дійсних оборотів хочби і неповного чи-

сла кооператив, чим через штучне заповнювання бракуючих даних шляхом повторення їх з попереднього періоду. Очевидно не булоби ніякої ріжниці між одним і другим способом, колиб всі без виїмку кооперативи, взяті під обсервацію, своєчасно і точно надсилали потрібні звідомлення. Того наразі не удається осягнути.

Колиб навіть приняти, що в кооперативах, які не надіслали звідомлень про обороти, не наступила відповідна звишка, лише остався попередній стан, то і в тім случаю можна зробити заключення, що вкладкові операції не зазнали в загальнім білянсі наших кредитових кооператив погіршення. Одинока група, яка виказує зменшення — то Українбанки. Зменшення вкладок в цій групі можна пояснити погіршенням матеріяльного стану міського населення, з якого майже виключно рекрутуються вкладчики в цій групі кред. кооп.*).

Сальдо щадничих вкладок всіх кооператив, узгляднених виказом, виносить з кінцем І. кварталу 8,222.709 зл., а ця сума по окремих групах кооператив розподіляється так:

Група кооп—ив	Число кооп.	Сальдо вкладок	В %
1) Центробанк	1	1,292.015	14.65
2) Дністер	1	2,054.742	23.29
3) Повітові Українбанки	106	4,468.745	50,67
4) Райфайзенки	195	786.658	8.91
5) Урядничі	9	220.549	2.50
Разом	312	8,822.709	100.00

При вкладках приходиться занотувати ще одно цікаве явище, а саме збільшення числа вкладчиків. З днем 31/12. 1932. р. число вкладчиків виносило 38.162, а з днем 31/3. 1933.—38.280. Ріжниця in plus 118.—

Зріст вправді не великий, всього 0.3%, але в часі теперішньої господарської скрути набирає він особливого значіння. З одної сторони вказує він на те, що ідея ощадности, хоч і дуже дрібної, проникає в чимраз ширші маси населення, а з другої сторони вказує, що вкладчики мають довіря до своїх кредитових кооператив і льокують там свої ощадности. А наколи і є тут і там надвишка виплат над вплатами, то наступила вона дійсно з примусових господарських причин, а не з браку довіря.

Про обороти в ділянці позичкової діяльности кооператив є дані від 234 кооператив. Обороти ці представляються так:

		Уділено	Сплачено	Ріжниця
1) Ценробанк	1	602.893	575.601	+ 27.292
2) Дністер	1	1,131.833	1,195.898	— 64.065
3) Українбанки	79	1,656.781	1,710.928	— 54 147
4) Райфайзенки	145	235.350	198.238	+ 37.112
5) Урядничі	8	41.482	46.667	— 5.185
Разом	234	3,668.339	3,727.332	— 58.993

При позичкових оборотах виходить зменшення позичкового стану на 58.993 зл., але тільки у відношенню до кооператив, які надіслали звідомлення. Однак і при кінцевім чвертьрічнім зіставленню треба було недостаючі дані від 78 кооператив заступити повторенням стану з попереднього кварталу і в результаті вийшов такий стан по групах:

		С-о уділених позичок	% відношення
1) Центробанк	1	1,141.161	9.41
2) Дністер	1	3,017.237	24.87
3) Українбанки	106	6,465.543	53.30
4) Райфайзенки	195	1,287.769	10.62
5) Урядничі	9	218.419	1.80
Разом	312	12,130.129	100,00

*) Про це гл. дещо відмінний погляд інж. Іларія Ольхового в його статті: „Недомагання в праці Українбанків“ (в ч. 5 і 6 „Кооп. Респ.“ за б. р., ст. 148 і 180). — *Ред.*

Сальдо уділених позичок з кінцем 1932. р. тих самих кооператив виносило 12,283.949 зл., так що з порівнання тих двох сальд виходить ріжниця 153.829 зл., т. є 1.25%.

Попри щадничі вкладки використовували кооперативи також і кредити в інших установах.

Розподіл кредитів представляється в слідуючий спосіб:

а) в українських акредитуючих установах

	Центробанк	Дністер	Зембанк	Інші	Разом
Центробанк	—	—	2.000	—	2.000
(дотичить числа кооп.)			(1)		(1)
Дністер	—	—	—	—	—
Українбанки	328.804	29.096	373.442	76.056	807.398
(дотичить числа к—в)	(50)	(10)	(41)	(11)	(112)
Райфайзенки	3.845	1.900	6.183	26.088	38.016
(дотичить числа к—в)	(4)	(2)	(5)	(17)	(28)
Урядничі	—	41.900	—	3.507	45.407
(дотичить числа к—в)		(1)		(1)	(2)
Разом	332.649	72.896	381.625	105.651	892.821
	(54)	(13)	(47)	(29)	(143)

б) в неукраїнських акредитуючих установах

	Державні	Комунальні	Інші	Разом
Центробанк	110.083	—	—	110.083
(дотичить числа к—в)	(1)			(1)
Дністер	482.198	—	140 473	622.671
(дотичить числа к—в)	(1)		(1)	(2)
Українбанки	123.725	67.847	687.785	260.357
(дотичить числа к—в)	(9)	(5)	(7)	(21)
Райфайзенки	—	125	—	125
(дотичить числа к—в)		(1)		(1)
Урядничі	—	—	—	—
Разом	716.006	67.972	209.158	993.236
	(11)	(5)	(8)	(8)

З наведеного зіставлення виходить, що чисельно користувалися кооперативи з кредитів досить незначно, бо всього 168 у всіх акредитуючих установах. Також сума використаного кредиту виносила розмірно не дуже високу цифру — всього 1,886.057 зл., з чого на кредити Центробанку припадає всього 112.083 зл., т. є 5,9%, а на „Дністер", як кооперативу першого степеня, але краєвого значіння, — 622.671 зл., т. є 33%; на всі інші кооперативи 1,151.303 зл., т. є 60%.

Участь акредитуючих установ до загальної суми 1,151.303 зл. уділеного кредиту всім кооперативам I-го ступня представляється так:

Установа	Сума	%
Зембанк	379.625	32.97
Центробанк	332.646	28.89
Дністер	72.899	6.34
Інші укр. установи	105.651	9.18
Державні банки	123.725	10.75
Комунальні каси	67.972	5.90
Інші неукр. установи	68.785	5.97
Разом	1,151.303	100,00

Зіставлення оборотових фондів з кінцем I. кварталу 1933. і їх взаїмовідношення представляє слідуюча табелька:

	Уділи	Запасні фонди	Разом власні фонди	Вкладки	Кредити	Разом чужі фонди	Віднош. власн. фондів до чужих
Центробанк	193948	297399	491347	1290015	112083	1404098	1 : 2,86
Дністер	694130	273728	967858	2054742	622671	2677413	1 : 2,77
Українбанки	1311537	1451600	2763137	4468745	1067755	5536500	1 : 2,00
Райфайзенки	265345	189581	454926	786658	38141	824799	1 : 1,81
Урядничі	55043	37953	92996	320549	45407	265956	1 : 2,86
Разом	2520003	2250261	4770264	8822809	1886057	10708766	1 : 2,24

Це зіставлення показує нам рівночасно, що найкорисніше відношення власних оборотових фондів є по райфайзенках.

Відношення оборотових фондів до стану уділених позичок представлялося так:

Група	Сума оборотових фондів	Стан уділених позичок	Уділені позички становили % оборот. фондів
Центросоюз	1,895.445	1,141.161	60,20
Дністер	3,645.271	3,017.237	82,77
Українбанки	8,299.637	6,465.543	77,90
Райфайзенки	1,279.725	1.287.769	100,63
Урядничі	358.952	218.419	60,85
Разом	15,479.030	12,130.129	78,36

Це друге зіставлення вказує, що райфайзенки всі оборотові фонди зуживають на уділювання позичок, коли в інших групах кооператив значні суми оборотового капіталу уміщені в недвижимостях, на уділах в інших установах і на льокатах.

В підрахованню всіх оборотових фондів кредитових кооператив не узгляднено інших оборотових фондів з переходових рахунків і тим пояснюється явище, що процент уділених позичок в райфайзенках перевищує дещо обчислені оборотові фонди.

І. Федак.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

В Данії йде дальший поступ. На Заг. Зборах данської кооперативної гуртівні (F. D. B.), які недавно відбулися в Копенгазі, реферовано, що число союзних спож. кооператив зросло за 1932 р. о дальших 24 кооп-ви. Оборот у кольоніяльній галузі союзних кооператив збільшився до 84,7 міліонів корон проти 78.9 міл. в 1931 р. Кооперативи закупили 23·01% краєвого закупна цукру (всього Данія закупила 178.8 міл. кг.). Торг чаєм зріс о 4%, хоч упали ціни чаю. Оборот продукційного відділу союзу виносив 14.4 міл. корон (зменшення о 2%) зате в першім кварталі 1933 р. є зріст оборотів о 16%.

Фабрика маргарини виробила 14.1 міл. кг. проти 13.2 міл. кг. в 1931 р.: хоча загальна продукція цього товару в Данії упала о 6 міл. кг. — Продукція шовку союзної фабрики у Віби зросла о 360.000 кг. Цілий оборот фабрик у Віби дійшов до 16 міл, кг. Фабрики союзу в Кольдінг мали обороту 8.6 міл. кор. (зріст о 1.4 міл. кор.). Палярня кави упалила 2.67 міл. кг, зріст на 2·1%. Пропукція солодоіців і конфітур зросла на 7 згл. 5.3%. Продукція цигар і тютюну в Ейсберг упала о 2.6%. Продукція фабрики обуви виносила 305.000 пар (1043 пар денно). Гарбарня мала обороту всього 300.000 кор. проти 869.000 кор. в мин. році — з причини спадку цін. — Млин у Вейлє змолов 290.000 подвійних сотнарів пшениці й 7.833 п. с. жита.

Наклад популярного ілюстрованого двохтижневика, що його видає Союз, піднісся о 12.000 і виносив 1932 р. **190.000** примірників. Йде дальший зріст абонентів. (Ціле населення Данії — **3½ міліона душ!**).

Чи не казка це для нашої уяви?

Як ведеться кооперації в Болгарії? 7. травня відбувалися у Варні над Чорним Морем 14. Заг. Збори гуртівні споживчих кооператив „Напред". 73 делєгатів репрезентували 51 кооператив (це переважно міські!). В 1932 р. число кооп-в зменшилося о 2 з причини фузій, отже всіх кооп-в в союзі є 52. Союз мав 138 міл. лева оборотового капіталу, якими зроблено 1932 р. 415 міл. лева оборотів. Зменшення проти 1931 р. лише на 2% вказує на велику відпорність кооператив проти кризи. В кооперативах обєднано 60.000 членів з 135 міл-ами оборотового капіталу. Обороти цих кооператив зросли проти 1931 р. на 3.7 міл. лева.

В справі кооперативного будівництва принято характеристичну резолюцію про те, що в кооп. роботі не вільно робити ніякої ріжниці що до віри, пола, партійної і національної приналежности.

Інша не менше цікава резолюція закликає загал кооператорів, щоби не відсувати від участи в провідних місцях активного кооперативного елєменту.

Далі був реферат д. Пастухова на інтересну тему: „Від одиничного до гуртового хліборобства", якого провідна думка була: селяни повинні створити єдину організацію продуцентів і споживачів заразом.

І у Фінляндії йдуть вперед. Протягом перших чотирох місяців 1933 р. обороти гуртівні ОТК зросли о 19 міл. фін. марок, або 11.5%, проти оборотів з тихже місяців минулого року. Оборот в місяці квітні був 51.6 міл. ф. м., зріст на 536.960 ф. м.

Французька кооперація протестує проти замахів на незалежність кооперативного руху. 20 конгрес французької споживчої кооперації відбувся 28. травня у Біяріц (конгрес витав іменем української кооперації співробітник нашого журналу др. Ю. Студинський. Читайте його реферат у Г. К. Ч).

Конгрес, крім звичайних формальних точок, занявся двома поважнішими проблємами. Поперше: мусів протестувати проти ухвал франц. влади, якими наложено на кооперативи більші як досі податкові тягарі. По друге: заняв становище до міжнародної небезпеки, якою є зростаючі тенденції державних чинників до обмежування самоуправи кооператив.

У першій справі зїзд вказує на річеву несправедливість урядової постанови і констатує, що влада ділала під натиском організацій приватної торговлі. Резолюція застерігається проти заміту, начеб кооперація підпирала якісь політичні угруповання. Конгрес ухвалив методи оборони кооперації. Зокрема також рішено завізвати тих послів, що голосували за новими податками, щоби вони прилюдно пояснили свою поведінку на вічах, що їх мають скликати кооператори. Ця акція має на цілі привести до скасування нових податкових тягарів дорогою ухвали парляменту.

В справі наступу на незалежність кооперації ухвалено м. і.:

Супроти замахів, що йдуть проти всіх форм кооперативного руху як в державних, так інтернаціональних межах — конгрес протиставиться їм усіма засобами, що стоять до його диспозиції, щоби обороняти права і свободу кооп. руху".

Британський кооп. конґрес, що радив від 5. до 7. червня у Бірмінегем, зібрав 1600 делєгатів. Це був Заг. Збір організаційно-виховної централі великобританської кооперації. Предметом нарад були цим разом такі справи:

1 Податкові загрози. Конгрес висловився одноголосно проти урядових проєктів підвищення оподаткування доходу кооператив. Він завізвав всіх прихильників кооперації до енергійної пропаґандистичної акції проти тих урядових намірів.

2. Конгрес протестує проти правительственної політики що до збуту рільних продуктів, закидаючи, що влада дає привілеї монополістичним організаціям продуцентів. Конгрес стоїть на погляді, що потрібною є спільна контроля усіх форм збуту. Далі протестує конгрес проти тих урядових законопроєктів, які мають спинювати хліборобську продукцію споживчої кооперації.

3. Світова господарська конференція. Третя резолюція звертає увагу на те, що погляд кооперації про шкідливість протекціоністичних мит по 18 місяцях їх існування виявився зовсім правильним. Конгрес протестує проти високих мит на харчеві продукти та обмежування їх довозу до Англії. Конгрес вимагає від уряду, щоби він заступав на міжнародній господ. конференції думку вільної торгівлі.

Про стан анг. спож. кооператив маємо такі нові дані (на підставі звідомлень з 1095 кооператив):

Членство за 1932 рік зросло, оборот дещо зменшився. Всіх членів у 1932 р. було 6.7 міліонів, проти 6.59 міл. в 1931 р. Уділи зросли з 117.9 міл. фунтів шт. на 121.5 міл. фт. Оборот зменшався о

2.8%, виносить отже 201.9 міл. фунтів. Число працівників без змін — 125.589 осіб.

Запасні фонди і фонди обезпечень виносять 11.4 міл. фунтів; зріст на 8.7%.

21. Зїзд уповажнених „Сполем“. Дорічний Заг. Збір союзу польської споживчої кооперації відбувся цього року в Кельцах, де находиться більшість продукційних заведень союзу (як відомо, Z. S. S. є рівночасно фаховою і організаційною централею польських споживчих кооп-в). Присутних було 284 делєгатів від 171 кооп-в, які репрезентували 201.600 членів. Значить, заступлених було 1/5 всіх союзних кооп-в і більше половини членства. У зїзді цим разом не видно було делєгатів з сіл і це підкреслює орган Союзу, пояснюючи явище лише тим, що комунікація з Кельцами не така вигідна, як з Варшавою (пояснення не вистарчаюче). В зїзді брали участь переважно великі, міські кооперативи. Зїзд — як це скрізь у світі водиться — відкрито відспіванням гимну кооператорів (співав хор Кооперативного Освітнього Гуртка працівників місцевих кооп. підприємств. Зїздом проводив голова Надз. Ради Союзу гром. („obywatel“ — бо в „Сполем“ не вживають терміну „пан“) Воєвудзкі.

Зїзд тривав два дні і пройшов дуже річево. Опозиція держалася суто господарських меж і не заскакувала в політичний бік. Перший день був присвячений затвердженню білянсу і виборам виконавчих органів; темою нарад другого дня були реферати: проф. дир. Ст. Войцєховського про стан кооператив в 1932 р. і дир. Бугайского про стан кооп. пекарництва і мясарства.

Союз закінчив рік 1932 з все таки, як на нинішні часи, поважною надвишкою 75.273 зл. (з них 32.947 приділено до зап. фонду, як надвишку з оборотів з нечленами, поверх 10.000 піде на доходовий податок, а поверх 31.000 на звороти членам від закупів (1‰ від закупів зі складу, 1/2 ‰ від провізійних оборотів)

З ухвал зїзду, що мають практичне значіння на нашу спеціяльно увагу заслуговують ось такі:

1) „До управ і Надз. Рад союзних кооператив починаючи від 1934 року не вільно вибирати членів, що є задовжені в кооперативі“ (це новість і така важна, що слід би її на нашу думку розпропагувати і в українській кооперації та навіть увести, як окрему точку в статути кооператив).

2) Оскільки по 1/1 1934 р. будуть ще траплятися випадки, що члени виконавчих органів кооперативи будуть задовжені, то імена таких осіб будуть опубліковуватися в кооперативній пресі.

3) Заг. Зїзд взиває Раду і Управу Союзу розпочати плянову акцію в напрямі заснування союзної фабрики цукру (цукроварні).

4) Окрема резолюція стверджує занепад впливу кооперації на державну господарську політику, з чого родяться там помисли ворожі кооперативній ідеї. Зїзд підчеркує необхідність постійної акції в напрямі забезпечення інтересів кооперації.

Окрім того Зїзд перевів зміну статуту Союзу. Підставою членства в Союзі буде тепер уділ у висоті 15 зл. Кожна кооператива, що не є членом якогось окружного союзу, вплачує по 1 уділові від кожних 50 членів, кожний окружний союз — 2 уділи від кожних 5 кооператив.

III Загальні Збори Банку „Сполем“ що відбулися 26. травня ц. р. в Кельцах обговорювали передовсім білянс цієї фінансової установи, яка являється грошевою централею польської споживчої кооперації. Членами банку є самі споживчі кооперативи, їх централя та деякі професійні організації робітництва й кооперативних працівників. Банк молодий, отже його власні капітали ще невеликі (540 тис. зл.); оперував вкладками в сумі 1, 3 міл. зл. Характерне однак, що банк росте (мимо кризи і відомого у нас застою укр. кредитових установ!). Обороти банку за 1932 р. зросли на 46, 6% чиста надвишка, що виносила в 1931 р. всього 2.893 зл., останнього року виросла до поважної суми 34 316 зл., себто до 6% власних фондів банку.

Цю свою надвишку банк добув звичайними кредитовими операціями, які одначе вів дуже обережно і тільки з найпевнішими кооп. установами (з услуг банку користало всього 12 установ). Головна провідна думка в діяльности банку: давати кредитову поміч виключно в тій цілі, щоби уможливити кооперативам закуп товарів за готівку.

При розділі надвишки узглянено в першій мірі уділовий капітал даючи 3% відсотків на уділи, решту призначено до фондів.

Як бачимо, банк поставлений на зовсім здорових і дійсно кооперативних підвалинах і може бути під цим оглядом взірцем для українських кооп. банків.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Біблъос“, Львів, Японська 7. Тел. 14-78.